

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет перекладознавства

Кафедра англійської і німецької філології та перекладу
імені професора І.В. Корунця

Кваліфікаційна робота магістра з перекладознавства

«ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРНИХ РЕАЛІЙ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ЯК
ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ
(НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ ГЕРМАНА КАЙЗЕРЛІНГА «МАНДРІВНИЙ
ЩОДЕННИК ФІЛОСОФА»).

Студентки групи МПн 55-18
денної форми навчання
факультету перекладознавства
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.043 Германські мови і
літератури (переклад включно),
перша – німецька,
освітньо-професійної програми
Переклад і міжкультурна комунікація
(німецька мова і друга іноземна мова)
Роман Олени Ігорівни

Допущена до захисту
«_____» _____ 2019 року

Завідувач кафедри
_____ проф. Ніконова В.Г.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Науковий керівник:
доктор філологічних наук,
Професор Пилипенко Р.Є.

Національна шкала _____
Кількість балів: _____
Оцінка: _____ ЄКТС

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

KYIV NATIONAL LINGUISTIC UNIVERSITY

School of Translation Studies

Korunets Department of English and German Philology and Translation

Master Qualifying Diploma Paper in Translation Studies

“PECULIARITIES OF CULTURAL REALIA IN ARTISTIC DISCOURSE AS
A PROBLEM OF TRANSLATION (CASE STUDY OF HERMAN
KEYSERLING'S THE PHILOSOPHER'S TRAVELING DIARY)”.

Group MPn 55-18
Faculty of translation
Full-time student
Majoring 035 Philology,
Specialization 035.043 Germanic
Languages and Literature (including
Translation), German as the first language,
Educational Programme Translation and
Intercultural Communication (German and
Second Foreign Language)
Olena I. Roman

Research supervisor:
R.E. Pylypenko
Doctor of Philology,
Full Professor

Kyiv – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1	
ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРНИХ РЕАЛІЙ	
1.1. Реалії в системі безеквівалентної лексики.....	7
1.1.1. Дефініція поняття «реалія» і його структура.....	11
1.2. Класифікації культурних реалій.....	16
1.3. Щоденник як літературний жанр.....	23
1.3.1. Класифікації щоденників.....	24
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 1.....	30
РОЗДІЛ 2	
ПЕРЕКЛАД КУЛЬТУРНИХ РЕАЛІЙ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ	
2.1. Способи перекладу культурних реалій.....	31
2.1.1. Транслітерація, транскрипція та коментар.....	34
2.1.2. Калькування як спосіб перекладу.....	37
2.1.3. Приблизний переклад культурних реалій.....	41
2.1.4. Описовий переклад як спосіб відтворення реалій.....	43
2.1.5. Переклад за допомогою семантичних аналогій.....	46
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 2.....	50
РОЗДІЛ 3	
СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ КУЛЬТУРНИХ РЕАЛІЙ, ЯКІ МІСТЯТЬСЯ У КНИЗІ ГЕРМАНА КАЙЗЕРЛІНГА «МАНДРІВНИЙ ЩОДЕННИК ФІЛОСОФА»	
3.1. Класифікація реалій у творі.....	52
3.2. Застосовані способи перекладу культурних реалій.....	57
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	67
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71
SUMMARY.....	76

ВСТУП

Проблема перекладу творів словесного мистецтва набула в наш час надзвичайної актуальності. Сучасний рівень розвитку духовної культури людини, формування нового мислення породжують загострену вимогливість до художнього слова, зацікавлення ним, прагнення проникнути в таємниці художнього мовлення.

Культурологічна інформація містить в собі знання не лише про країну досліджуваної мови, але більшою мірою знання про повсякденне життя і побут, національні звичаї і традиції. Особливе місце займають особливості національного характеру та національних розумових та поведінкових стереотипів. Це особливо важливо для майбутніх лінгвістів, мовознавців, перекладачів, адже їхня професійна діяльність тісно пов'язана з міжособистісною комунікацією в іншомовному середовищі.

Всебічні літературні контакти, зокрема розширення перекладацької діяльності, сприяють зближенню української та німецької літератур. У своєму розвитку вони пройшли більше диференційних, ніж подібних стадій, тому діапазон співзвучності у них не широкий. Українська та німецька літератури дуже відмінні між собою, оскільки вони створені мовами, що належать до різноструктурних і не споріднених груп. У кожній мові існують особливі слова, які належать до специфічної лексики, не мають повних аналогів у інших мовах. Такі мовні одиниці називають реаліями, під якими, у широкому сенсі, розуміють специфічно національні слова й звороти, що не мають еквівалентів у побуті, а отже, і в мовах інших народів.

У сучасному перекладознавстві особливого значення набуває проблема збереження не лише змісту тих чи інших елементів тексту оригіналу, але й їхньої національно-культурної та історичної специфіки. Такі особливості мови найбільш яскраво втілені в реаліях, адже вони позначають предмети, процеси та явища, характерні для життя та побуту певної країни. Під час перекладу реалій

виникає потреба підкреслити їх особливий колорит, унікальність, передати не лише їх значення, типові для носіїв мови, а й асоціації, культурні коди.

Переклад реалій – це частина великої і важливої проблеми передачі національної та історичної своєрідності, яка виникла в момент зародження теорії перекладу як самостійної дисципліни. Реалії входять до складу безеквівалентної лексики, але належать до найменш вивчених лінгвістичних одиниць.

Проблема визначення поняття «реалія» та способів його перекладу розглядалася багатьма українськими та закордонними вченими, такими як С.І.Влахов, С.П.Флорін, Є.М.Верещагін, В.Г.Костомаров, В.С.Виноградов, А.А.Реформаторський, Л.К.Латишев, В.П.Гак, А.М.Волошина, Т.Р.Левицька, О.Л.Кундзіч та ін. Активно продовжують вивчати зазначену проблему М.І.Сливка, Ю.О.Сорокін, Т.К.Черторизька, Г.А.Карпенко, О.І.Чередниченко, Т.Р.Кияк, О.Д.Огуя та інші науковці.

Значний внесок у дослідження аспектів перекладу зробили українські перекладознавці Р.П.Зорівчак, В.І.Карабан та ін. Із закордонних науковців, власне розуміння норм перекладу, адаптації, прагматичної адекватності у своїх працях висвітлили М.Бейкер, Е.В.Бреус, В.Н.Комісаров, О.Д.Швейцер та ін. Предметом дослідження науковців Ю.М.Катцера, О.В.Куніна, В.М.Россельса була проблема засобів передачі реалій у межах більш глобальної проблеми, а саме, збереження національного та історичного колориту художнього перекладу. Хоча ця проблема не раз ставала предметом дослідження в галузі перекладознавства, проте вона потребує подальшого розгляду на матеріалі конкретних художніх творів.

Актуальність дослідження обумовлена зростанням інтересу лінгвістів до мовних явищ у широкому екстралінгвістичному контексті. Саме твір Германа Кайзерлінга «Мандрівний щоденник філософа» наповнений глибинними знаками іноземних культур, їх традиціями, особливостями поведінки їх мешканців, які знайшли своє уособлення саме в реаліях. Така значна кількість безеквівалентної лексики в тексті почасти ускладнює

розуміння оригіналу для читача, що не володіє достатнім рівнем фонових знань. Саме культурні реалії, як одиниці безеквівалентної лексики, становлять неабияку складність при перекладі, що обумовлене відсутністю точних відповідників у мові перекладача, які б разом з передачею специфічної інформації, відображали б колорит і конотації національного та історичного забарвлення, що супроводжують реалії в оригінальному тексті. Вибір теми зумовлений, також, необхідністю подальших досліджень особливостей перекладу культурних реалій та адекватної передачі їх як важливого джерела інформації про особливості життя, побуту та культури різних народів, які зустрічалися Герману Кайзерлінгу під час його навколосвітньої подорожі.

Об'єктом дослідження є способи перекладу культурних реалій у художньому тексті.

Предметом наукової роботи є особливості перекладу культурних реалій у книзі Германа Кайзерлінга «Мандрівний щоденник філософа».

Метою магістерської роботи є: визначення та аналіз реалій в системі без еквівалентної лексики, дослідження їх класифікацій, особливостей та способів перекладу.

Мета дослідження передбачає виконання наступних **завдань:**

- 1) здійснити теоретичний аналіз проблеми перекладу культурних реалій у художньому тексті;
- 2) визначити місце реалії в системі безеквівалентної лексики;
- 3) з'ясувати зміст поняття «реалія» в сучасній лінгвістиці, його структуру та класифікації;
- 4) проаналізувати способи перекладу реалій та дослідити проблему передачі культурних реалій в художньому тексті;
- 5) виявити культурні реалії у книзі Германа Кайзерлінга «Мандрівний щоденник філософа» та систематизувати їх;
- 6) дослідити особливості культурних реалій у творі та способи їх перекладу;
- 7) розробити власну класифікацію лінгвокультурних реалій;

У процесі дослідження використовувались наступні **методи**: аналіз та синтез наукових джерел, описовий метод, аналіз словникових дефініцій, кількісний методи, прийоми систематизації, класифікації та матстатистичні розрахунки.

Теоретико-методологічна база дослідження ґрунтується на наукових розробках, як вітчизняних так і зарубіжних вчених. Концептуальні підходи до визначення сутності поняття реалій визначили Л.Н.Соболев, В.Н.Комісаров, Вл.Россельс, Я.І.Рецкер, А.Д.Швейцер, Р.П.Зорівчак, О.Ф.Бурбак, Л.С.Бархударов, А.А.Мороз та ін. Характеристику, класифікацію і способи перекладу реалій детально вивчали перекладознавці С.І.Влахов та С.П.Флорін. Проблеми відтворення реалій при перекладі досліджували Л.С.Бархударов, В.С.Виноградов, А.В.Федоров, Є.М.Верещагін, В.Г.Костомаров, Г.Д.Томахін, Я.І.Рецкер, Г.В.Шатков, Г.В.Чернов, А.Є.Супрун та ін.

Наукова новизна полягає у спробі визначення самотності творчості Германа Кайзерлінга через аналізу специфіки функціонування у художньому творі «Мандрівний щоденник філософа» безеквівалентної лексики; було здійснено класифікацію культурних реалій твору Германа Кайзерлінга «Мандрівний щоденник філософа»; здійснений описовий та зіставний аналіз способів перекладу культурних реалій у даному тексті та особливостей їх трансформації.

Теоретичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що виявлені в процесі дослідження особливості перекладу культурних реалій можуть бути використані для доповнення та конкретизації деяких конкретних питань теорії перекладу.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів і матеріалів у діяльності перекладачів, в укладанні словників та довідників різного типу, розробці та викладанні теоретичних і практичних курсів, спецсеминарів з теорії та практики перекладу, лексикології, лінгвокраїнознавства.

Структура роботи: дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел із 60 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 78 сторінок без Додатку.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРНИХ РЕАЛІЙ

1.1. Реалії в системі безеквівалентної лексики

Зіставлення словникового складу будь-якої іноземної та рідної мови наочно демонструє, що в іноземній мові поряд з мовними одиницями, що мають одиничні, або численні відповідності в перекладацькій мові, є такі лексичні й граматичні одиниці, для яких в перекладацькій мові не існує прямих відповідностей. Одиниці іноземної мови, що не мають регулярних відповідностей в мові перекладу, мають назву безеквівалентних одиниць. Безеквівалентна лексика, як зазначає О.В.Суперанська, головним чином, виявляється з-поміж «неологізмів, серед слів, які називають специфічні поняття і реалії, і серед маловідомих імен і назв, для яких треба створювати оказіональні відповідності в процесі перекладу» [49, с. 468]. Вона також відносить до безеквівалентної лексики імена людей, прізвиська тварин, географічні назви, назви рослин, історичних подій, документів, організацій, партій, символів, транспортних засобів тощо. [49, с. 472 – 476]. Дослідниця, що до складу безеквівалентної лексики входять, окрім реалій, терміни, вигуки, звукоімітації, екзотизми, аббревіатури, звернення, фразеологізми.

У сучасній мовознавчій науці термін «безеквівалентна лексика» порівняно новий, і в його витлумаченні немає одностайності, а інколи й конкретності, що не сприяє визначенню безеквівалентної лексики як категорії лінгвістики. Мовознавці намагаються відмежувати цей термін від інших, або, порівнюючи з іншими «національно маркованими» поняттями, дати визначення «безеквівалентна лексика» (М.П.Кочерган, Л.М.Дяченко, Н.Ф.Зайченко, О.В.Коваль-Костинська, О.Л.Паламарчук, Т.А.Космеда, А.В.Волошина, Л.І.Машуровська, О.І. Кремльова та ін.). Розглядаючи проблему співвідношення слова і денотата, лінгвісти намагаються також дати відповідь на питання про існування цього своєрідного етнокультурного шару лексики, але особливості функціонування національно маркованої лексики в тексті залишаються недостатньо вивченими.

Безеквівалентна лексика відображає національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні, називає такі поняття та явища у сфері певної культури, які не властиві іншим. Саме вона як складова образності тексту створює емоційно-експресивний підтекст, пов'язаний з ідеоетнічним компонентом значення, бере участь у створенні смислової ієрархії твору, виступає своєрідною функціонально-смисловою домінантою тексту.

Безеквівалентна лексика наявна в кожній мові. Так, М.П.Кочерган вважає, що вона як правило, становить не більше 6-7% загальної кількості активно вживаних слів [31, с. 171 – 172]. Загалом поява безеквівалентної лексики зумовлена життєдіяльністю певного лінгвокультурного колективу та відбиває розбіжності між лінгвістично-понятійними кодами. Це пояснюється також екстралінгвальними факторами. Наприклад А.В.Волошина вважає, що кожен етнос у процесі своєї життєдіяльності «олюднює» навколишнє середовище та вносить у нього специфічні риси. З плином часу виникають етнічно значущі предмети-реалії, які у лексиці фіксуються словами-реаліями [14, с. 57].

Так, Є.М.Верещагін та В.Г.Костомаров доводять той факт, що не можна визначити ні повну еквівалентність, ні повну безеквівалентність лексичних одиниць. «Як безеквівалентні слова, так і фонові – не абсолютна категорія, а відносна. Говорити про те, чи можна певне слово назвати безеквівалентним, припустимо лише стосовно якоїсь мови. При цьому нерідко трапляється, що слово, яке є безеквівалентним порівняно з лексикою мови Б, виявляється повністю еквівалентним у застосуванні до мови В. Це справедливо, якщо мати на увазі фонові слова». Вони також відмічають певну спільність безеквівалентної та фонові лексики, оскільки обидва класи відрізняються від відповідних іншомовних слів, тому що відображають специфіку національної культури [10, с. 45]. Подаючи класифікацію цієї лексики, науковці не розмежовують поняття безеквівалентність та фоновість лексики, вживають термін безеквівалентна лексика замість фонова лексика і навпаки.

Так, Р.П.Зорівчак визначає безеквалентну лексику, порівнюючи її з реаліями, які є, на думку автора, моно- і полісемантичними одиницями, основне

лексичне значення яких уміщує традиційно закріплений комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача [22, с. 58]. Вона вважає, що поняття «безеквівалентна лексика» значно ширше, ніж семантичне поле поняття «реалія», що відповідає лише випадкам лексико-предметної безеквівалентності. Очевидно, всі реалії входять у обсяг безеквівалентної лексики певної мови. Але до цієї лексики належить також частина прислів'їв і приказок, окремі лексеми надзвичайно місткого семантичного наповнення, що пов'язані з відмінностями в сегментації довколишнього світу окремими мовними колективами, та інші випадки лексико-семантичної безеквівалентності [22, с.65].

У цьому ж ключі М.П.Кочерган говорить про спільність понять «безеквівалентність» та «лакуна». З цього приводу він, зокрема, зазначає: «У науковій літературі терміни безеквівалентна лексика і лакуни часто вживаються як синонімічні і трактуються як слова, що відсутні у мові» [31, с. 42].

Безеквівалентними граматичними одиницями, з точки зору Т.Р.Левицької та А.М.Фітермана, можуть бути як окремі морфологічні форми (наприклад, герундій) і частини мови (наприклад, артикль), так і синтаксичні структури (наприклад, абсолютні конструкції) і, відповідно, безеквівалентні одиниці виявляються лише відносно до однієї з двох мов, які аналізуються [34, с. 103]. Ми зазначаємо це тому, що одиниці іноземної мови, безеквівалентні у відношенні до даної перекладацької мови, можуть мати регулярні відповідності в інших мовах.

У межах безеквівалентної лексики реалії виділяються в окрему перекладознавчу категорію і належать до найменш вивчених лінгвістичних одиниць. Аналіз існуючих визначень реалії дозволяє виділити дві основні точки зору на розуміння цього явища – екстралінгвістичну та лінгвістичну. Прихильники екстралінгвістичного підходу розглядають реалію як суто позамовне явище, визначаючи її як факти, пов'язані з подіями суспільного та культурного життя країни, особливостями її державного ладу, історією її народу [8, с. 68]. У працях представників лінгвістичної течії релевантним

критерієм виділення реалії вважається її яскраво виражений національно-культурний колорит, співвіднесеність з об'єктивною реальністю, відображеною в свідомості конкретної лінгвокультурної спільноти і, як наслідок цього, відсутність відповідностей в інших мовах [8, с. 69].

Очевидно, що всі реалії входять до обсягу безеквівалентної лексики певного бінарного зіставлення. Але ж до її складу входить також частина прислів'їв та приказок, окремі лексеми надзвичайно місткого семантичного наповнення, та інші випадки лексико-семантичної безеквівалентності.

Окремі автори зараховують до реалій географічні назви, власні імена та прізвища. Але річ у тім, що при трансляційному перейменуванні реалій застосовують різні способи: транскрипцію, транслітерацію, калькування, а географічні назви, власні імена та прізвища можна при перенесенні на ґрунт мови-споживача лише більш або менш вдало транскрибувати чи транслітерувати. Саме це дозволяє нам стверджувати, що віднести ономастичну лексику до власне реалій можливо лише зі значними застереженнями.

С.Влахов та С.Флорин вважають, що реалії входять як самостійне коло слів до безеквівалентної лексики. Частково покривають коло реалій, але разом з цим частково виходять за межі безеквівалентної лексики (терміни, вигуки, екзотизми, аббревіатури, звернення). До реалій належать власні імена і фразеологізми. В тих же межах безеквівалентної лексики значне місце займають слова, які варто назвати власне безеквівалентною лексикою – це одиниці, які не мають лексичних відповідностей в перекладацькій мові [13, с. 43].

Болгарські вчені визначають ще один момент, який відрізняє реалію від безеквівалентного слова: в загальних рисах слово може бути реалією у відношенні до всіх або більшості мов, а безеквівалентним – переважно в рамках даної пари мов, тобто, як правило, список реалій даної мови буде більш або менш постійним, який не залежить від перекладацької мови, в той же час, словник безеквівалентної лексики, опиниться різним для обох мов [13, с. 43].

Отож, можна скласти більш або менш чітку думку про своєрідну

категорію слів і словосполучень, які називають «реаліями». Однак перед тим, як аналізувати структуру, класифікацію і способи перекладу реалій, ми вважаємо за необхідне дати чітку характеристику поняття реалії.

1.1.1. Дефініція поняття «реалія» і його структура

Проблема визначення реалій та їх класифікація вже тривалий час посідає одне з провідних місць у перекладознавстві. Проте чіткому формулюванню поняття «реалія» заважали розбіжності у поглядах багатьох перекладачів ХХ століття. На різних етапах дослідниками безеквівалентних слів було запропоновано чимало термінів на їх позначення. Ці слова фігурували у досить різних, а інколи протилежних значеннях, наприклад як: «екзотизми», «етнореалії», «без еквівалентні слова», «культуреми», «вокалізми», «лінгвокультуреми», «локалізми», «фонові слова», «лакуни» тощо. Спільним для цих понять можна вважати наявність національної забарвленості та відсутність еквівалента в мові перекладу. Однак найбільш вдалим на позначення цієї групи лексики нам вважається думка болгарських дослідників С.І.Влахова та С.П.Флоріна, які використовують термін «слова-реалії». Він передає одну з відмінних рис даної групи слів – тісний зв'язок референта (предмета, що позначає реалію) з тим чи іншим народом, з одного боку, та певним історичним відрізком часу, з іншого, що в свою чергу, і забезпечує їх національний і часовий колорит.

Так, С.Влахов і С.Флорин вказують на подібність «реалії» та «терміну» [13, с. 432]. Їх думка непоодинокі. Адже про це йдеться у значній кількості робіт, присвячених дослідженню реалій, як окремого жанру лексики з національно-культурним компонентом семантики. На відміну від більшості слів, терміни позначають чітко визначені поняття, предмети та явища. Це однозначні слова без синонімів, які часто входять до складу «міжнародної» лексики. Серед них часто зустрічаються слова із значеннями, які обмежені даною історичною епохою. Все це можна сказати і про реалії. Більш того, на перетині цих двох категорій є ряд слів, які важко із упевненістю віднести до однієї з цих категорій, а є ще й такі, які можна віднести до обох цих груп.

Проте К.К.Павлова бачить суттєву різницю між термінами та реаліями. Терміни – це основа наукової лексики, сфера їх вживання – спеціальна, наукова література. Реалії зустрічаються переважно в художній літературі, де вони складають елементи місцевого і історичного колориту. Термін поширюється із поширенням предмета, найменуванням якого він є. Але ми не можемо вимагати від терміна «національної приналежності»: незалежно від свого походження, він – набуток всього людства, яке користується ним, як своєю «законною» власністю. Реалія ж завжди належить народу, у мові якого вона народилася. Її лише приймають в інші мови, «як гостя, і вона гостює у них коли день, коли рік, а трапляється й так (але порівняно рідко), що обживається настільки, що залишається назавжди, збагачуючи або засмічуючи мову, яка її прийняла» [39, с. 19].

Різниця між терміном та реалією вбачається і в їх походженні. В той час, коли багато термінів створюються штучно для найменування тих, чи інших предметів, понять і явищ (грецького або латинського походження), реалії завжди виникають шляхом природної словотворчості, і це цілком зрозуміло. Саме тому Р.П.Зорівчак зазначає, що реалії – це народні слова, які тісно пов'язані із побутом народу [23, с. 38].

При зіставленні цих понять (термін – реалія) виявляються деякі характерні риси реалій як своєрідної лексичної категорії. Так, С.Влахова та С.Флорина найбільш повною, на нашу думку, визначають поняття «реалія». Це слова і словосполучення народної мови, які відображають найменування предметів, понять, явищ, характерних для географічного середовища, культури, матеріального побуту або суспільно-історичних особливостей народу, нації, країни, племені, і які, таким чином, постають носіями національного, місцевого або історичного колориту; точних відповідностей в інших мовах такі слова не мають, а отже, не можуть бути перекладені «на загальних підставах», тому що вимагають особливого підходу [13, с. 438].

У перекладознавчих працях лексема «реалія» як термін з'явилася у 40-х роках. Його вперше вжив А.Федоров. У своїй праці «Про художній переклад»

(1941), характеризуючи працю перекладача, автор зазначає, що це діяльність, яка вимагає певних знань, не тільки практично-мовних, а й літературознавчих і історико-лінгвістичних, не кажучи вже про необхідність широкого культурного світогляду, що дозволяє усвідомити історичні і географічні реалії і т. ін., одним словом, уміти орієнтуватися в будь-якому тексті. У подальших працях дослідник, що зробив чимало для вивчення реалій, для обґрунтування їх класифікації та способів відтворення їхніх функцій у перекладі, залишився вірний такому розумінню терміну «реалія». В останньому виданні книги «Основи загальної теорії перекладу: Лінгвістичні проблеми» А.Федоров дещо уточнює дефініцію «реалії»: «ідеться не просто про слова, що позначають реалії, а про слова, що позначають національно-специфічні реалії суспільного життя і матеріального побуту». На думку вченого, можна встановити різні групи та підгрупи реалій за ознакою належності їх до тієї чи іншої сфери матеріального побуту, духовного життя людини, суспільної діяльності, до світу природи та ін. Але для А.Федорова реалія – завжди явище позалінгвальне, лише предмет матеріального світу, а не слово, що його позначає [54, с. 38].

Надто широко розумів даний термін С.Толстой – перекладознавець, що опрацьовував проблеми перекладу з англійської мови. Для нього «реалії» – конкретні умови життя і побуту країни, з мови якої здійснюється переклад [51, с. 77].

У такому ж розумінні, зустрічається термін «реалія» у дослідженні Г.Шаткова, присвяченому проблемам перекладу російської безеквівалентної лексики норвезькою мовою, та у роботах Г.Чернова, дослідника способів відтворення російської безеквівалентної лексики в перекладах радянської публіцистики. На основі праці Я.Рецкера «Про закономірні відповідники при перекладі рідною мовою» (1950) та обґрунтованого ним поняття «беквівалентності», а також факту наявності в семантичній структурі різномовних слів значень, що не збігаються, Г.Шатков упроваджує поняття «безеквівалентності». За його визначенням, безеквівалентні слова – це такі лексичні одиниці будь-якої мови, які на певному історичному відрізку часу

зовсім не мають готових еквівалентів у лексиці іншої мови. До безеквівалентної лексики Г.Шатков зараховує слова-реалії, окремі слова, деякі звороти. У своє визначення слів-реалій дослідник впроваджує формальний перекладацький критерій: фактор наявності/відсутності еквівалентного словникового відповідника у двох зіставляваних мовах. Такий критерій не вказує на будь-які субстанційні якості слова-реалії, а переносить можливості його ідентифікації у сферу міжмовних відповідників. Це й природно, оскільки лише лінгвокраїзнавство може розглядати реалію у площині однієї мови; перекладознавство завжди пов'язане принаймі з двома мовами [57, с. 7]. Дане питання докладніше розглядав Г.Чернов, який виділив кілька видів безеквівалентної лексики: лексико-предметну, лексико-семантичну та стилістичну безеквівалентності. По суті, реалії відносяться до лексико-предметної безеквівалентності [55, с. 223-250].

Л.Соболев так визначив поняття «реалії»: «Цим терміном позначають побутові і специфічно національні слова й звороти, що не мають еквівалентів у побуті, а отже, і мовах інших народів» [48, с. 270-290]. Однак, дана дефініція не зовсім чітка і вимагає певних уточнень. По-перше, слова, що належать до сфери безпосередньої лексичної номінації, не можуть мати «еквівалентів у побуті», де їм відповідають певні співвідносні денотати – предмети і явища. По-друге, реалія – це варіативна категорія, пов'язана з процесом переважно бінарного зіставлення мов на лексичному та фразеологічному рівнях. Л.Соболев без належних підстав збільшує обсяг реалій, включаючи до цієї категорії прислів'я. Окремі компоненти прислів'я, без сумніву, можуть бути реаліями, але прислів'я як цілісна одиниця через узагальнено-абстрактний характер не має відповідника, співвідносного денотата у позамовній предметній дійсності, отже, його не можна зарахувати до реалій [48, с. 276].

Те, що реалії виникають у загальнонародному процесі словотворення, акцентує Я.Рецкер. На думку дослідника, реалії – це слова, що позначають предмети, процеси і явища, характерні для життя і побуту країни, але не відзначаються науковою точністю визначення, властивою термінам [44, с. 200-

208]. Проте, автор не враховує відносності реалій, залежності їх від словникового складу мови-переймача. Не враховано також, що реалія часто виражається полілексемними одиницями.

В українському перекладознавстві термін «реалія» вперше вжив О.Кундзіч, підкреслюючи при цьому неперекладність реалій: «Я схильний вважати народні пісні аналогічними реаліями даного народу, що, як правило, не перекладаються» [33, с. 109].

Що ж стосується структури реалій, то на питання, до якої категорії мовних засобів слід віднести реалії, фахівці не дають однозначних відповідей. М.А.Вайсбурд, наприклад, вважає, що поняття, віднесені до реалій, можуть бути виражені окремими словами, словосполученнями, реченнями і скороченнями [9, с. 98-100]. Але більшість вчених говорять про «слова» – «лексичні одиниці», і лише інколи – про «словосполучення». Так вважають Л.Н.Соболев, О.В.Федоров, Г.В.Чернов, а також С.Влахов і С.Флорин. У розумінні цих фахівців реалії – це тільки слова і словосполучення. Додавання, в цьому випадку, словосполучень означає, що до реалій можна віднести номінативні словосполучення, тобто такі сполучення слів, які семантично дорівнюють слову. Реалією може бути номінативне словосполучення ще тому, що до неї прирівнюються кальки, які нерідко являють собою саме такі словосполучення. Іншою формою реалій є скорочення (аббревіатури). Включення їх до реалій також логічне, оскільки вони являють собою стягнені в одне «слово» номінативні словосполучення. Дуже часто реалією можуть вважати фразеологічні звороти, тобто стійкі словосполучення всіх типів, в тому числі ідіоми, прислів'я та приказки, багато з яких мають характерне національне або історичне забарвлення [13, с. 19].

Ми вже розглянули поняття реалії, її структуру, але для більш повної та яскравої характеристики доцільно розглянути типи реалій.

1.2. Класифікації культурних реалій

В даний час у науковій лінгвістичній літературі представлені різні класифікації реалій за тимчасовими, семантичними, граматичними, місцевими, фонетичними та іншими ознаками.

Першим вченим, який запропонував ділити реалії на кілька семантичних груп за предметною ознакою, був А.Є.Супрун [50].

Групування реалій по предметних областях (у межах одного твору) знаходимо у Б.І.Репіна. Класифікація дослідника виглядає наступним чином:

1. Побутові реалії: житло, одяг, прикраси, їжа, напої, родинні відносини; звичаї, ігри, пісні, назви музичних інструментів.
2. Етнографічні реалії: назви родів і племен.
3. Міфологічні реалії: злі духи, клич.
4. Релігійні реалії.
5. Ономастика [42, с. 96].

Так, О.О.Реформатський об'єднує реалії за предметно-мовним принципом в наступні групи: власні імена, монети, посади та позначення осіб, деталі костюма та прикраси, страви та напої, титули при іменах [43, с. 159].

В.С.Виноградов розглядає проблему реалій на основі латиноамериканського матеріалу. Запас лексичних одиниць, що передають досліджувану фонову інформацію, цей вчений поділяє на ряд тематичних груп:

1. Лексика, що називає побутові реалії: житло, майно; одяг, убори; продукти харчування, напої; види праці та заняття; грошові знаки та одиниці; музичні інструменти, народні танці та пісні, виконавці; народні свята, ігри; звертання
2. Лексика, що називає етнографічні та міфологічні реалії: етнічні та соціальні спільності та їх представники; божества, казкові істоти, легендарні місця.
3. Лексика, що називає реалії світу природи: тварини; рослини; ландшафт, пейзаж.
4. Лексика, що називає реалії державно-адміністративного та суспільного

життя: адміністративні одиниці і державні інститути; громадські організації, партії тощо, їх функціонери та учасники; промислові та аграрні підприємства, торгівельні заклади; основні військові та поліцейські підрозділи і чини; цивільні посади та професії, титули і знання.

5. Лексика, що називає ономастичні реалії: антропоніми; топоніми; імена літературних героїв; назви компаній, музеїв, театрів, ресторанів, магазинів, пляжів, аеропортів тощо.

6. Лексика, яка відображає асоціативні реалії: вегетативні символи; анімастичні символи; кольорова символіка; фольклорні, історичні та літературні алюзії (у них містяться натяки на спосіб життя, поведінку, риси характеру, діяння історичних, фольклорних і літературних героїв, на історичні події, міфи, перекази тощо.); мовні алюзії. Вони, зазвичай, містять натяк на будь-який фразеологізм, прислів'я, приказку, крилату фразу або вираз.

Дослідник В.С.Виноградов розглядає і систематизує запас лексичних одиниць, що передають фонову інформацію і зазначає, що дана класифікація, таких одиниць, незаперечно свідчить наскільки глибоко проникають в народну мову і наскільки широко розгалужуються в них коріння національної культури [11, с. 93-95].

Власну класифікацію реалії пропонують болгарських вчених С.Влахова та С.Флорина:

I. Предметний поділ.

II. Місцевий поділ (в залежності від національної та мовної приналежності).

III. Тимчасовий розподіл.

Розглянемо цю класифікацію детальніше.

I. Географічні реалії:

1. Найменування об'єктів фізичної географії (в тому числі і метеорології).
Наприклад: *степ, прерія, сопка, солончак, торнадо*.

2. Найменування географічних об'єктів, пов'язаних з діяльністю людини.
Наприклад, *польдер, крига, язовір, грид, арик*.

3. Найменування ендеміків. Наприклад: *кві, снігова людина, піцундська сосна, секвоя.*

II. Етнографічні реалії:

1. Побут:

а) їжа, напої, побутові заклади та ін. Наприклад: *борщ, чебуреки, кумис; таверна, пиріжкова, бістро, сауна.*

б) одяг (включно: взуття, головні убори та ін.) і прикраси. Наприклад: *кімоно, сарі, вишиванка, сомбреро, кокошник.*

в) житло, меблі, посуд обладнання та ін. Наприклад: *юрта, амфора.*

г) транспортні засоби та «водії». Наприклад: *рикша, ландо, пірога,; ямищик, гондольєр.*

д) інше. Наприклад: *сакви, махорка, будинок відпочинку, путівка.*

2. Праця:

а) люди праці. Наприклад: *бригадир, фермер, консьєржка.*

б) знаряддя праці. Наприклад: *кетмень, мачете, бумеранг, ласо.*

в) організація праці (включно господарства). Наприклад: *колгосп, ранчо, лапаз.*

3. Мистецтво і культура:

а) музика і танці. Наприклад: *козачок, гопак, блюз, тарантела.*

б) музичні інструменти та ін. Наприклад: *балалайка, тамтам, кастаньєти, банджо.*

в) фольклор. Наприклад: *билина, частушки.*

г) театр. Наприклад: *кабукі, містерія, арлекін, петрушка.*

д) інші мистецтва та предмети мистецтв. Наприклад: *ікебана, чинте, пелікени.*

е) виконавці. Наприклад: *трубадур, кобзар, скоморох, гейша.*

є) звичаї та ритуали. Наприклад: *коляда, вендета, тамада, ряджені, масляна, рамазан.*

ж) свята та ігри. Наприклад: *День матері, Великдень, лапта, пітчер.*

з) міфологія. Наприклад: *лісовик, Дід Мороз, троль, валькірія, килим-*

літак, вурдалак.

й) культ (прихильники та послідовники) і культові будівлі та предмети.

Наприклад: *лама, мормони, квакери; мечеть, пагода, розп'яття, мани.*

к) календар. Наприклад: *вайшак, вересень.*

4. Етнічні об'єкти:

а) етноніми. Наприклад: *гуцул, кафр, баски, казах.*

б) прізвиська (зазвичай жартівливі або образливі). Наприклад: *хохол, грінго, кацап.*

в) найменування осіб за місцем проживання. Наприклад: *габровець, канака, обердинець.*

5. Міри і гроші:

а) одиниці мір. Наприклад: *аршин, пуд, десятина, акр, чверть, бушель.*

б) грошові одиниці. Наприклад: *лев, рубль, ліра, франк, песо, долар.*

в) розмовні найменування мір і грошей. Наприклад: *осьмуха, сотка, четвертинка, двушка, п'ятак, бакс.*

III. Суспільно-політичні реалії:

1. Адміністративно-територіальний устрій:

а) адміністративно-територіальні одиниці. Наприклад: *губернія, область, департамент, воєводство.*

б) населені пункти. Наприклад: *аул, станиця, стійбище, хутір.*

в) деталі населеного пункту. Наприклад: *аррондісман, медіна, променад, ларго, ряд.*

2. Органи та носії влади:

а) органи влади. Наприклад: *народні збори, сейм, рада, муніципалітет.*

б) носії влади. Наприклад: *канцлер, гетьман, хан, цар.*

3. Суспільно-політичне життя:

а) політична діяльність та діячі. Наприклад: *більшовики, ку-клукс-клан, есери.*

б) патріотичні та суспільні рухи (та їх діячі). Наприклад: *партизани, карбонарії, західники, слов'янофіли.*

в) соціальні явища та рухи (та їх представники). Наприклад: *бізнес, наблісити, НЕП, стиляги*.

г) звання, титули, звернення. Наприклад: *бакалавр, князь, принц, мадам*.

д) заклади. Наприклад: *комітет, загс, золотий стіл, торгпредство*.

е) учбові заклади і культурні установи. Наприклад: *десятилітка, ліцей*.

є) стани та касти. Наприклад: *дворянство, купецтво, юнкерство, самурай*.

ж) станові знаки і символи. Наприклад: *зірки й смуги, півмісяць, свастика*.

4. Військові реалії:

а) підрозділи. Наприклад: *легіон, фаланга, табір, орда, сотня*.

б) зброя. Наприклад: *ятаган, таран, фінка*.

в) обмундирування. Наприклад: *шлем, кольчуга, кітель, ківер, бушлат*.

г) військові службовці і командири. Наприклад: *отаман, осавул, унтер* [13, 59-64].

Наприкінці цієї предметної класифікації хотілось би зазначити, що подальше розділення – по місцю – стосується тих же реалій, але розглянутих під іншими кутами зору. Так, класифікація за місцем розглядається у двох площинах: у площині однієї мови та у площині пари мов. У площині однієї мови реалії поділяються на власні (тобто споконвчні) і чужі (тобто запозичені). Зі свого боку, власні реалії поділяються на національні, локальні та мікролокальні, а чужі – на інтернаціональні й регіональні. У площині пари мов реалії поділяються на внутрішні (як належать одній із пари мов і чужі-іншій) та зовнішні (однаково чужі обом мовам).

На основі часового критерію реалії умовно поділяються на сучасні і історичні, статус яких визначається залежно від часу й предмета, часу та місця.

Так, Р.П.Зорівчак стверджує, що реалії можна класифікувати з точки зору історико-семантичного та структурного планів.

З історико-семантичного погляду виділяються:

1) власне реалії – існуючі предмети або явища навколишньої дійсності, з якими співвідноситься дана мовна одиниця: *коломийка, коливо, перебудова*,

гласність;

2) історичні реалії – семантичні архаїзми, які в наслідок зникнення референтів входять до історично дискантної лексики, які втрачають життєздатність та виходять із мовного вжитку. Вони вміщують фонові знання культурної спадщини. Крім національного, для них характерний хронологічний колорит: копний майдан, свячений; медведиця – група жінок, що ходили переодягнувшись по селу під час косовиці; зелені хлопці – опришки; тарниця – дерев'яне сідло гуцулів; підбрехач – другий сват у давніх українських весільних обрядах.

У структурному плані виділяють:

1) реалії одночлени: *вечорниці, кобзарювати та ін.*;

2) реалії-полічлени номінативного характеру: *решетилівське шитво, братська могила, дзвінкова криниця – назва спеціальної радіопередачі про народну пісню*;

3) реалії-фразеологізми: *лоби забрити, коло печі поратись, стати під вінок, на панщині бути*.

Реалії-фразеологізми, начебто, мають відповідники в мові перекладу, але співвідносні поняття в позамовній дійсності дуже відрізняються між собою, тому беззастережна підстановка їхніх позначень, що мають різне художньо-стилістичне забарвлення, може спричинити додаткові труднощі для розуміння вихідного змісту. Очевидно, справа не стільки у предметно-логічних відмінностях міжмовних відповідників слів типу «калина», «піч», «рушник», «тополя» тощо, скільки у відсутності в них аналогічних символічних функцій [23, с. 19].

Щодо граматики, то реалія цікава тим, що, наприклад, в українській мові, може набувати іменникової, прикметникової, дієслівної, дієприкметникової та дієприслівникової форм: *чумак – чумацький – чумакувати – чумакуючи; лірник – лірникувати – лісникуючи*.

Стосовно семантичного наповнення, можна стверджувати, що кожна реалія складається з певної кількості сем, що створюють її денотативне

значення. Але варто зазначити, що існують також і конотативні семи, які містять в собі етнокультурну інформацію, вказують на етнічну приналежність [23, с. 10-20].

За визначенням Г.Д.Томахіна, реалії – це назви предметів матеріальної культури, фактів історії, державних інститутів, імен національних та фольклорних героїв. Характерною рисою реалій є тісний зв'язок предмета, поняття, явища, що визначається реалією, з народом та історичним часом. Автор виділяє дві великі групи реалій: денотативні (назви предметів матеріальної культури, фактів історії, державних інститутів, імен національних та фольклорних героїв тощо, які притаманні певній культурі) та конотативні (слова, які означають предмети, які нічим не відрізняються від предметів іншої культури, але отримали додаткові значення, що базуються на культурно-історичних асоціаціях, притаманних даній культурі) [52, с. 35].

Для того, щоб соціокультурні знання стали фундаментом діяльності міжкультурного спілкування, у студентів мають сформуватись певні навички вживати лексичні одиниці з соціокультурним компонентом. Згідно з класифікацією Г.Д.Томахіна, можна виділити денотативну та конотативну лексику. Денотативна лексика зазвичай пояснюється в словниках-довідниках, якими все частіше супроводжуються нові підручники та посібники з іноземної мови

Конотативна лексика – це слова, які збігаються за денотатом, але мають певні відмінності за своїми культурно-історичними асоціаціями. Культурно-конотативний зміст лексичної одиниці, як правило, існує в підсвідомості носія мови та культури.

Ґрунтуючись на екстралінгвістичному факторі, Г.Д.Томахин так групує реалії. Він виділяє географічні, культурно-історичні, суспільно-політичні й етнографічні реалії та пропонує загальну назву для цієї групи реалій – денотативна лексика:

1. Топоніми: назви об'єктів фізичної географії; назви складових частин країни (регіонів, графств та ін.); назви міст; назви міських районів; назви

вулиць та площ; назви окремих будівель; назви парків і зоопарків; флора; фауна; культурні рослини; природні ресурси й особливості їхнього освоєння.

2. Антропоніми.

3. Етнографічні реалії: реалії побуту, житло; одяг, взуття; їжа, напої; побутові заклади; транспорт; зв'язок: пошта, телеграф, телефон; відпочинок, спорт, ігри; міри, гроші; рутинна поведінка; мовний етикет; звичаї та традиції, свята; рослини та тварини, назви, пов'язані із захистом навколишнього середовища.

4. Суспільно-політичні реалії.

5. Реалії системи освіти.

6. Реалії культури: література; кіно і театр; образотворче мистецтво; музика; засоби масової інформації; релігія [23, с. 46-83].

Таким чином, розглянувши різні точки зору з проблем класифікації слів-реалій, можна констатувати те, що на даний час існує велика кількість класифікацій літературних реалій. У більшості досліджень міцно утвердився спосіб угруповання реалій за тематичним принципом, який, здебільшого, опирається на екстралінгвістичні фактори. Найбільш повною вважається класифікація С.Влахова та С.Флорина, які розглянули реалії найдетальніше.

1.3. Щоденник як літературний жанр.

У літературі XIX – початку XXI століть помітне місце посідають щоденники. Будучи жанром древнім і водночас молодим, вони є одним із найпоширеніших жанрів мемуарної літератури, яка на сучасному етапі перебуває в стадії становлення й розвитку. Щоденник як жанр мемуарної літератури є предметом порівняно небагатьох праць науковців, надто українських. Здебільшого він, як це ми бачимо з монографії В. Здоровеги, згадується досить побіжно. Більше місця щоденнику присвятив Д. Затонський. Його праця називається «Зчеплення жанрів» (місце автобіографії, мемуарів, щоденника в становленні й житті сучасного роману) і надрукована в колективній монографії «Жанрове розмаїття прози Заходу». Д. Затонський розглядає щоденник «як специфічну форму автобіографічного та мемуарного жанрів. Адже про що ж

розповідає автор щоденника, якщо не про власне життя і про життя людей, із якими зустрічався та спілкувався?» [21, с. 41]. І тут же український дослідник робить уточнення, що «автобіографія і мемуари відображають все це з певної часової дистанції і від того більш чи менш упорядковано, хронологічно послідовно. А щоденник йде за життям по п'ятах, вихоплюючи ті чи інші його події з потоку в самий момент їх звершення» [21, с. 41-42]. Д. Затонський не заперечує різниці між мемуарами, автобіографією та щоденником. Однак у сучасній літературі він убачає тенденцію зближення цих жанрових форм. Для ілюстрації цього положення він наводить твір німецької письменниці Крісти Вольф «Приклад одного дитинства».

І хоча щоденник є досить древньою жанровою формою, однак тільки в ХХ столітті, вважає відомий літературознавець, він здобув самостійність як специфічний жанр літератури.

Окремі спостереження над середньовічним українським щоденником-діаріушем – містить праця В. Шанюка: «Діаріуш цілком вписується у контекст української полемічної літератури, автори якої створили узагальнений символічний образ православної церкви, гнаної і переслідуваної королівською владою. Зрозуміло, що цінність такого джерела в матеріалізації народної пам'яті... Вартість... мемуарів далеко не обмежується чисто літературними завданнями. Водночас він перебуває під впливом середньовічної барокової традиції – для більшості переконаності його розповідь супроводжують містичні видіння, характерне явище для творів Федора Євлашовського, Петра Могили, Іоникія Галятовського, Дмитра Туптала та інших» [56, с. 165]. Наведена вище досить розлога цитата стосується «Діаріуша» Афанасія Филиповича, твору досить характерного й етапного для української літератури, оскільки він дає можливість простежити еволюцію щоденникового жанру.

1.3.1. Класифікації щоденників

Досить вагомою у вітчизняному літературознавстві є праця відомого вченого-емігранта Г. Костюка «Записники Володимира Винниченка», в якій він порушує низку теоретичних проблем мемуаристики, таких, що прямо стосуються

щоденникового жанру. Зокрема, Г. Костюк не сумнівається в тому, що «щоденники належать до мемуарного жанру літератури» [30, с. 13]. Щоправда, із Г. Костюком можна посперечатися стосовно іменування мемуарів жанром. Краще говорити про жанри, адже щоденник і роман, скажімо, суттєво відрізняються один від одного, але обидва можуть бути мемуарами (щоденник Остапа Вишні «Чиб'ю» і роман Володимира Сосюри «Третя Рота»).

Г. Костюк запропонував власну жанрову класифікацію щоденників: «Є щоденники, що їх автори обдуманно пишуть з розрахунком на публікацію. У таких записах вони оминають свідомо різні особисті, побутові, часто прикрі й негативні деталі, а навіть і суспільні дрібниці, та акцентують увагу, з їх погляду, на головних питаннях часу, визначаючи своє місце в ньому. Позитивне чи негативне ставлення до подій свого часу автори таких щоденників виявляють відповідними публіцистичними чи філософськими коментарями та відступами» [30, с. 13]. До щоденників такого типу Г. Костюк відносить твори Т. Шевченка, Л. Толстого, А. Жіда, М. Шаповала.

Інший тип у нього репрезентують нотатки як глибоко особисті, виповнені інтимними фактами, переживаннями, почуваннями, побутово-психологічними сценами, часто оголеними, дразливими, непристойними. «Автора таких щоденників часто зовнішній світ ніби не цікавить, він для нього ніби не існує. Автор увесь у собі, в своїх переживаннях, у своїх пристрастях, у своїх болях і трагедіях» [30, с. 13]. На жаль, прикладів подібних щоденників Г. Костюк чомусь не подає.

Третьою жанровою формою щоденників Г. Костюк вважає «докладні, але сухі, телеграфічні нотатки» [30, с. 13], в яких зафіксовані лише «місцевість і дата перебування; інколи – дата і місце зустрічей, усякі події, факти, дрібні епізоди дня, логічно ніби між собою не пов'язані, для читача незрозумілі» [30, с. 13]. Г. Костюк вважає, що «це записи тільки для себе» [30, с. 13]. Вони не містять публіцистичних і філософських оцінок чи роздумів. Зразками такого типу щоденників, на думку літературознавця з США, є твори М. Куліша та М. Шагінян.

Нарешті, четвертою жанровою формою щоденників є «нотатки щоденних спостережень, рідкісних вуличних висловів, народних говорів, професійних висловів, випадкових ситуацій, схоплення характеристичних портретів, пейзажів і навіть нових тем, інколи з розгорнутою схемою сюжету і таке інше» [30, с. 13-14]. Ця щоденникова форма притаманна саме письменникам і становить їхній «літературно-мовний банк» [30, с. 14], звідки автор черпає необхідні матеріали для майбутніх творів. Зразком таких щоденників є записні книжки М. Коцюбинського.

Кілька класифікацій щоденників пропонує російський учений О. Єгоров. Він ділить твори цього жанру на декілька великих груп, підставою для цього він те, що є в кожному з них об'єктом зображення. Передусім за структурним принципом О. Єгоров виділяє екстравертивний тип щоденника. «Він властивий тим авторам, котрі за своїм психічним характером є екстравертами» [19, с. 135]. У подібних творах їхні автори намагаються охопити якомога ширше реалії дійсності – від сімейно-побутового життя до міжнародних справ» [19, с. 136]. Протилежний тип щоденника О. Єгоров називає інтровертивним. «Щоденник інтроверта побудовано як аналіз подій внутрішнього світу чи як осмислення суттєвих для нього фактів зовнішнього життя» [19, с. 138]. Матеріал такого типа щоденника здійснюється в залежності від внутрішнього стану автора. Зовнішні ж подразники стимулюють аналіз його психології.

«Два основних типа, поєднуючись, породжують якісно нове утворення – щоденник зі змінною типологією» [19, с. 141]. Російський науковець називає такий тип перехідним. Найбільш складним типом він називає осцилюючий щоденник: «У його основі лежить не відстояний погляд на ту чи іншу сферу буття (внутрішній/зовнішній), а динаміка переходу з одного об'єкта на інший і навпаки. Подібний щоденник відбивав, з одного боку, душевний ритм його автора, з іншого – складності його родинного й соціального життя. Не знаходячи рівноваги між зовнішнім і внутрішнім, автор то занурюється в стихію соціально побутового життя, то рятується від нього в замкненій сфері духовного мікрокосму» [19, с. 143-144].

Щоденникова типологія є вагомим елементом структури жанру, і в такому розумінні їй притаманна власна самостійність. Але, перебуваючи водночас у взаємодії з жанровим змістом твору, вона включена в систему, де має відношення й до інших структурних елементів.

За змістовим принципом О. Єгоров класифікує щоденники, беручи до уваги творчі настанови автора. Це родинно-побутовий щоденник. Такий твір відображає картини родинного побуту, повсякденність буття автора: «Ранок, день, робота, відпочинок, справи, думи, зустрічі, трапези – ось традиційний набір тем і сюжетів для повсякденних записів. Композиція такого запису відзначається надмірною строгістю і не залежить від подієвої наповнюваності дня» [19, с. 147]. Подорожній щоденник, на погляд О. Єгорова, є «найпопулярнішим жанром не лише щоденникової, але й усієї нехудожньої прози» [19, с. 150]. Для такого щоденника характерним є відображення вражень мандрівника від побаченого. Такий тип щоденника має певну специфіку, яка полягає в тому, що він, «на відміну від інших жанрових різновидів, включав у себе щось на зразок сюжету» [19, с. 151]. Адже в інших типах щоденників письменник не мав наперед розробленого плану, оскільки щораз нові події доби диктували йому зміст нотаток. Подорожній щоденник відрізняється тим, що автор завжди має план мандрівки, від її початку до кінця, враховуючи певні зупинки, огляд пам'ятних місць, зустрічі з потрібними людьми.

На думку О. Єгорова, «запланований маршрут у такому випадку служив заміником сюжету» [19, с. 152]. Суспільно-політичний щоденник становить третій жанровий тип, у ньому на першому плані відтворення подій суспільно-політичного життя. О. Єгоров вважає, що «суспільно-політичні щоденники не передбачали обов'язкової особистої участі автора в громадській діяльності чи обмежували цю діяльність неофіційним статусом. Для щоденника було достатньо того, що він був спостерігачем соціально-політичних процесів і відбивав їх у своєму журналі» [19, с. 157]. Такі щоденники не завжди відтворювали події великої міжнародної чи загальнодержавної ваги, часто їхнім змістом була громадська діяльність якогось населеного пункту чи регіону.

Службовий щоденник, що є наступним жанровий тип зустрічається в тих письменників що його вів незначний у часі термін. «Збуджувальною причиною в таких випадках була не органічна потреба, а життєві обставини тимчасового характеру» [19, с. 159]. Дослідник вважає, що під службовим щоденником треба розуміти основну спрямованість діяльності автора на період його ведення [19, с. 159]. Подібний тип щоденника – шевченківський щоденник – репрезентовано в спадщині відомого шевченкознавця з Оренбурга Л. Большакова.

У нашому дослідженні основним джерелом є «Мандрівний щоденник філософа». Він був написаний на основі вражень від навколосвітньої подорожі, яку Кайзерлінг здійснив протягом 1911-1912 рр. Своєрідність книги визначалася тим, що туристичні враження народжувалися не в свідомості стомленого від нудьги й неробства мандрівника, який вирішив у такий спосіб себе зайняти й розважити, оживити свої притуплені почуття за допомогою гострих відчуттів від незвичайних пригод, які можна знайти в екзотичному світі нецивілізованого людства. Подорожі такого виду стали звичайним явищем наприкінці ХІХ ст., а що ці враження надихали гострий і проникливий розум мислителя, який вмів за різноманітням буденності дивовижного світу неєвропейських народів побачити глибоке коріння й основу, –Urgrund, – де закріпилися й вирости зовсім особливі культури, не менш функціональні за європейську, але які поміщають людину у життєві проєкції, які не ведуть до саморуйнування, на відміну від проєкцій, які обрав західний світ. Книга вийшла друком 1919 р. і несподівано стала дуже популярною, майже як і трактат О. Шпенглера «Присмерк Європи». Після появи цих книг стало зрозуміло, що жодна культурософія є неможливою, якщо вона ігнорує «орієнтальний» параметр історії людства [26, с. 38].

Кайзерлінг вважав, що найкращою формою індивідуального буття, яка співзвучна покликанню, є усамітнення. З такими думками він поселяється в своєму маєтку в Райкюллі. Проте в сільській замкнутості перед ним відкрилася несподівана перспектива стати «собою» не в метафоричному змісті, а в емпіричному. Вийти в чисте універсальне буття, подолати в собі індивідуальне

виявилося безспективним. Настала криза. І вихід з цієї кризи – несподіване рішення. «Те, що спонукало мене вирушити в широкий світ, було теж, що багатьох манить в монастир: прагнення самоздійснення» [26, с. 75].

Німецький мислитель визнав мудрість Піфагора й Платона, які в зрілому віці стали мандрівниками. Європа була йому відома й через це позбавлена загадковості. Залишався Схід. Найкоротший шлях до себе проходить навколо світу. Маршрут оминув лише Африку й Австралію [26, с. 77]. Отже, книга «Мандрівний щоденник філософа» дає нам багатий матеріал для дослідження. Оскільки у творі зустрічаються різні види культурних реалій, які ми спробували класифікувати. Відповідно звернення до культурних реалій описані у вище згаданій книзі зможуть продемонструвати особливості перекладу спеціальних термінів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У першому розділі роботи зроблено спробу схарактеризувати основні теоретичні положення, що стосуються аналізу культурних реалій у художньому тексті, та детально розкриті способи їх перекладу.

Головна особливість художнього перекладу полягає в тому, що він має відносну самостійність по відношенню до оригіналу, та стає частиною літературного і соціального середовища мови перекладу. На шляху перекладу з'являється багато проблем, які необхідно вирішити для досягнення бажаного результату. При перекладі культурних реалій існує ряд труднощів, основні з яких: 1) відсутність в перекладацькій мові еквівалента, аналога, якому відповідає певна культурна реалія; 2) необхідність, передати не лише предметне значення (семантику) культурної реалії, а також її колорит (конотацію) – її національне і історичне забарвлення.

Аналіз поняття «реалія» в контексті безеквівалентної лексики, його структура та класифікаційні характеристики, дав можливість констатувати, що реалії – це слова і словосполучення народної мови, які називають предмети, поняття, явища, характерні для географічного середовища, культури, матеріального побуту або суспільно-історичних особливостей народу, нації, країни і які, постають носіями національного, місцевого або історичного колориту. Огляд наукових джерел засвідчив наявність труднощів, які виникають при перекладі культурних реалій.

Необхідною умовою успішного перекладу художнього тексту та культурних реалій є володіння лінгвокультурологічною компетенцією, до складу якої входять знання не лише іноземних мов, а й концептів національної культури, фольклору, етнології, етнографії, міфології, національного способу життя, традицій, звичаїв, ритуалів, етикету та ін.

Можна передбачити, що книга Германа Кайзерлінга «Мандрівний щоденник філософа» потребує глибокого лінгвокультурного коментаря через яскраву національно-культурну забарвленість. Окрім того, цей твір є джерелом додаткової країнознавчої, соціокультурної, лінгвокраїнознавчої інформації.

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕКЛАД КУЛЬТУРНИХ РЕАЛІЙ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

2.1. Способи перекладу культурних реалій в художньому тексті

Актуальними, на даний час, лишаються питання способів та особливостей перекладу культурних реалій. Проблема перекладу реалій як одна з найбільш важких завдань, що стоять перед перекладачем, привертає увагу багатьох лінгвістів і теоретиків перекладу. Способам передачі реалій присвячені роботи В.С. Виноградова, А.А. Реформатського, А.Д. Швейцера, І. Лівого, С. Влахова, С. Флорина, та інших дослідників.

При виборі найбільш доцільного прийому перекладу необхідно враховувати спосіб подачі культурної реалії автором тексту оригіналу і засоби, які використовуються ним, щоб довести до свідомості читача їх семантичний та конотативний зміст.

В даний час в перекладознавстві про можливі прийоми передачі реалій висловлено кілька точок зору, які істотно різняться між собою. У даній роботі розглядаються способи, прийоми перекладу реалій у художньому тексті, запропоновані В.С.Виноградим, А.В.Федоровим, С.Влаховим у співавторстві з С.Флоріним.

Переклад художньої літератури, як і переклад будь-якого іншого жанру, має свої особливості. Художній стиль впливає на уяву і почуття читача, передає думки і почуття автора, використовує все багатство лексики, можливості різних стилів, характеризується образністю, емоційністю мови. Емоційність художнього мовлення виконує естетичну функцію. Художній стиль передбачає попередній відбір мовних засобів; для створення образів використовуються всі мовні засоби. Відмінною особливістю художнього стилю можна назвати вживання художніх тропів, що додають оповіданню яскравості.

Можна сказати, що головна особливість художнього перекладу в тому, що він має відносну самостійність по відношенню до оригіналу, так він стає частиною літературного та соціального середовища мови перекладу. Читачі

художнього перекладу не усвідомлюють, що це переклад, а сприймають його як оригінал. Тому перекладач художнього твору стає ніби співавтором цього твору, він переносить його в іншу культуру, в якій він може бути сприйнятий зовсім інакше в порівнянні з вихідною культурою.

Так, А.В.Федоров зазначає, що переклад художнього тексту є складним процесом для перекладача: «Характерні особливості художньої літератури, прояв індивідуального стилю письменника, зумовлений його світоглядом, впливом естетики епохи і літературної школи, незоре різноманіття як лексичних, так і граматичних (зокрема, синтаксичних) засобів мови, в їх різних співвідношеннях один з одним, різноманіття поєднань книжково-писемного та усного мовлення, у літературно заломлених стилістичних різновидах мов, – все це, робить питання про художній переклад надзвичайно складним» [54, с. 277].

При перекладі художнього тексту необхідно якомога повніше передати змістовну, емоційно-експресивну і естетичну цінність оригіналу і намагатися наблизити вплив тексту перекладу на читачів до впливу оригіналу на вихідну аудиторію. Але на шляху перекладача стоїть багато проблем, які йому необхідно вирішити і, які часто не дозволяють досягнути бажаного результату. Однією з таких проблем є культурні реалії. Вони являють собою особливу складність при перекладі, тому що є абсолютно звичними для мови оригіналу: за частотою вживання, за роллю в мові і за своїм побутовим характером та ін. Перекладач повинен вміти розпізнавати реалії і робити їх зрозумілими в культурі мови перекладу. Для цього йому необхідні знання та уявлення про ті предмети і явища, які позначають слова-реалії.

Так, Л.М.Соболев вважає, що якщо говорити про неперекладність, то саме реалії, як правило, і неможливо перекласти [48, с. 270]. Проте немає такого слова, яке не могло б бути перекладеним іншою мовою, принаймні описово, тобто поширеним сполученням слів даної мови. Тому те, що неможливо у відношенні окремого елемента, можливо у відношенні складного цілого, тобто у відношенні контекстуального перекладу [48, с. 282]. Таким чином вважаємо, що питання зводиться не до того, чи можливо перекласти культурну реалію, а до того, яким

способом це можна здійснити.

При перекладі культурних реалій існує ряд труднощів: відсутність в перекладацькій мові еквівалента (аналога) через відсутність у носіїв цієї мови об'єкта, який позначає ця реалія; необхідність передати не тільки предметне значення (семантику) реалії, а також і її колорит (конотацію) її національне й історичне забарвлення.

Переклад ускладнюється ще й необхідністю враховувати цілий ряд обставин. Безумовним є лише одне: перекладач, ураховуючи загальні теоретичні положення, спираючись на володіння мовою, на свій досвід, а в першу чергу, на «контекстуальні обставини», в кожному окремому випадку вибирає шлях, який є найбільш доцільний, а інколи є одним можливим [43, с. 284].

У сучасній науці дослідниками виділяються різні способи адаптації реалій мовою перекладу. Так, С.Флорин і С.Влахов вказують на такі способи передачі реалій:

- Транскрипція (транслітерація)

- Переклад (заміни):

1. Неологізми:

а) калька;

б) півкалька;

в) освоєння;

г) семантичний неологізм;

2. Приблизний переклад:

а) відповідність за родом та видом;

б) функціональний аналог;

в) опис, пояснення, тлумачення;

- Контекстуальний переклад [12, с. 87].

Дзенс Н.І. виділяє такі способи перекладу безеквівалентної лексики: транслітерація – прийом «безеквівалентного запозичення», оснований на передачі графічного образу іншомовного слова; транскрипція має за основу передачу звукового образу одиниці вихідної мови; калькування полягає в тому,

що складові частини лексичної одиниці замінюються на словарні відповідники на мові перекладу; географічні дублети/географічні модуляції; приблизний переклад (аналогова заміна) має місце тоді, коли співставленні мови мають реалії, частково схожі у своєму денотативному значенні, але разом з цим вони мають цілий ряд національно-культурних відмінностей; описово-пояснювальний переклад – це короткий опис, який пояснює значення культурної релії; синонімічний переклад / синонімічна заміна [18, с. 201].

Розглянемо ці та інші способи перекладу культурних реалій детальніше.

2.1.1. Транслітерація, транскрипція та коментар

Один із способів перекладу культурних реалій – транскрипція, якою позначають віднайдення якомога точнішого відповідника через запис звучання слів мови-джерела графемами мови-переймача. Транскрипція пов'язана з точною, наскільки це можливо, передачею звучання іноземного слова. Транскрипція і транслітерація – найлаконічніші способи. Завдяки ним створюється певний експресивний потенціал: у контексті слів рідної мови транскрибоване слово виділяється як чуже, надає предмету, який воно позначає, конотацій небуденності, оригінальності.

Коли йдеться про нефонетичні (щодо правопису) мови, то транскрипція доречніша, ніж транслітерація, що не відтворює справжнього звучання слів вихідної мови, а часто навіть спотворює його. Транскрипція передбачає введення у текст перекладу відповідної реалії за допомогою графічних засобів мови перекладу з максимальним фонетичним наближенням, яке допускають ці засоби, до її оригінальної фонетичної форми.

Транскрипція, поруч із запозиченням і синтаксисом, сприяють перенесенню читача в атмосферу чужої мови, а не перекладу з однієї мови на іншу. Іноді, завдяки транскрипції у читача створюється хибне уявлення, ніби йдеться про реалію чужого побуту. Насправді тут відіграла роль безпорадність перекладача, його небажання чи невміння віднайти потрібний (хай і описовий) відповідник.

Водночас транскрипція, інколи, є необхідним способом перекладу реалій. Так, Е.Сепір писав, що жодна мова не спроможна виражати кожен конкретну

ідею самостійним словом чи кореневим елементом, бо конкретність досвіду безмежна, а ресурси навіть найбагатшої мови – дуже обмежені [47, с. 403].

У процесі транслітерації графічну форму слова вихідної мови передають засобами мови перекладу, тоді як при транскрипції – його звукову форму. Ці способи використовуються, зазвичай, при перекладі географічних назв.

Однією з основних переваг транскрипції або транслітерації як прийому є максимальна стислість. Варто зазначити, що цей спосіб необхідно використовувати обережно, оскільки в деяких випадках передача колориту, який не є основною метою, може відтіснити на другий план передачу смислового змісту культурної реалії, не виконавши цим комунікативне завдання перекладу.

Як відомо, перекладач не має права щось додавати від себе до змісту тексту, що перекладається. Всі смислові зміни, в тому числі додавання, повинні робитися за межами тексту перекладу – у посиланнях, коментарях, які знаходяться поза текстом, що перекладається. Смысл кожного тексту складається з експліцитної та імпліцитної частин. При перекладі певні фрагменти експліцитного смислу оригіналу можуть переходити в імпліцитну частину тексту перекладу і, навпаки, певні фрагменти імпліцитного смислу можуть знаходити в тексті перекладу вираження на поверхні. Тому коли йдеться про додавання як лексичну трансформацію, мають на увазі експліцитне вираження частини імпліцитного смислу оригіналу в тексті перекладу. Мова не йде про зміни смислу оригіналу через вилучення частини загального смислу оригіналу або додавання до загального смислу.

Оскільки трансформація додавання зумовлена необхідністю дотримання норм мови перекладу, застосування цієї трансформації потребує належного знання мови перекладу та її норм.

У зв'язку з тим, що складні слова можуть утворюватися на основі скорочених розмовних, жаргонних або професійних норм при їх перекладі доводиться вводити певні додаткові лексичні елементи, що відсутні в структурі таких складних слів, з метою дотримання норм мови перекладу та забезпечення більшої зрозумілості перекладених слів.

Вибір серед основних прийомів лексико-семантичних трансформацій складає одне з основних професійних умінь перекладача. Велику роль при цьому відіграє робота зі словниками. Окрім словників, в особливо складних ситуаціях допомагає увага, інтуїція, чуття мови [4, с. 110-125].

Дослідник Т.А.Казакова виділяє наступні лексико-семантичні трансформації:

1. Звуження.
2. Розширення.
3. Емфатизація (нейтралізація).
4. Опис.
5. Перекладацький коментар [25, с. 53-55].

Звуження значення застосовується в тих випадках, коли початкова одиниця володіє високою мірою інформаційної невизначеності і в значній мірі залежить від контексту. При цьому практично переводиться не стільки саме слово, скільки конкретний варіант його значення у певному контексті.

Розширення початкового значення допускається в тих випадках, коли перекладацьке слово відрізняється більшою мірою інформаційної невизначеності, яка в достатній мірі упорядковується цим контекстом.

Емфатизація або нейтралізація початкового значення визначаються, головним чином, такими соціолінгвістичними чинниками, як розбіжність в традиціях емоційно-оцінної інформації та виділення, що потрібне культурі перекладу, та навпаки, приглушення цього слова у даному контексті.

Опис значення початкової одиниці застосовується в умовах відсутності регулярної словникової відповідності або при розбіжності смислових функцій відповідних одиниць в початковій мові та мові перекладу.

Перекладацький коментар – прийом, що застосовується до одиниці, перекладеної будь-яким іншим лексичним способом, але вимагає окремих зауважень та розширених пояснень перекладача, наприклад у випадку безеквівалентного слова (культурної реалії), у випадку гри слів або коли важливою є форма. Коментар виноситься за межі тексту (в кінці тексту чи

сторінки у якості примітки).

Перекладацький коментар слід розглядати як додатковий прийом, супроводжуючий слова, перекладені за допомогою будь-якої лексико-семантичної трансформації, але при цьому це такі слова, що вимагають розширеного пояснення.

Перекладацький коментар, зазвичай проводиться у вигляді примітки або зауваження, представляє додаткову інформацію, яку неможливо інтегрувати в загальний текст перекладу. Зазвичай це опис особливостей культури, необхідних для розуміння тексту, або інші пояснення. Деякі перекладацькі завдання припускають або навіть вимагають наявності подібних коментарів.

Отож, транскрипція та транслітерація є особливими способами перекладу культурних реалій зі створенням певного експресивного потенціалу. Ці способи передбачають використання графічних засобів та звукових форм при перекладі слів мови-оригіналу. Важливою перевагою транскрипції та транслітерації є їх максимальна стислість. Перекладацький коментар представляє додаткову інформацію, яка не інтегрується в текст перекладу, однак необхідна для його адекватного розуміння.

2.1.2. Калькування як спосіб перекладу

Перекладу піддаються найрізноманітніші за змістом і жанровою приналежністю письмові тексти і усні репліки. Практична спрямованість перекладу на мовленнєвий твір в цілому (наприклад, на речення або низку речень) не дає права забувати про важливість відтворення семантики і – експресивно-стилістичного забарвлення окремого слова, оскільки безпосереднім об'єктом перекладу, зазвичай, є саме слово. Тому достатньо зрозумілим є те, що переклад слів належить до центральних проблем теорії перекладу, хоча переклад не є дослівною передачею інформації з однієї мови на іншу.

У процесі перекладу слова мови-оригіналу і слова мови, яка звертається до перекладу, ставляться у відношення об'єктів і засобів перекладу. Ці відношення між словами конкретних мов відображені у двомовних і багатомовних словниках. Такі словники містять більш-менш повний набір взаємоперекладної лексики, до

того ж передбачають еквівалентну заміну для частини слів стосовно лише типових випадків їх вживання. Як правило, у споріднених мовах і мовах, які довгий час знаходилися у тісному контакті, на момент перекладу вже наявні адекватні засоби перекладу [20, с. 34].

Прийом перекладу нових слів, коли відповідником простого чи (частіше) складного слова вихідної мови в цільовій мові вибирається, як правило, перший за порядком відповідник у словнику, називається калькуванням або дослівним перекладом.

Калькування як прийом перекладу частіше застосовується при перекладі складних слів. Але слід завжди пам'ятати, що калькування можна застосовувати тільки тоді, коли утворений таким чином перекладний відповідник не порушує норми вживання і сполучуваності слів в українській мові [27, с. 282].

Як транскрипція і транслітерація, так і калькування не завжди розкриває для читача, незнайомого з мовою-оригіналом, значення слова або словосполучення, що перекладається. Причина полягає у тому, що складні слова, стійкі словосполучення, при перекладі яких калькування використовується частіше за все, нерідко мають значення, не рівне сумі значень їх компонентів, а оскільки при калькуванні використовуються еквіваленти саме цих компонентів, значення всього лексичного утворення в цілому може залишитися нерозкритим [5, с. 172].

Калькування дуже часто використовується при перекладі термінів. Проте словоутворення при калькуванні не може бути необмеженим. Суспільна практика є немов корективом: вона або приймає кальку, або відкидає її. Прийнята калька фіксується у мові, входить в її склад як слово або одиниця фразеології [53, с. 33].

Також калькування вважається одним із шляхів збагачення словника, оскільки калька є «знімок» з іншомовного слова за допомогою засобів іншої мови. Таким чином калькування не є порушенням мовних норм [34, с. 204].

Лексичне калькування, яке власноруч створює засоби перекладу, базується на використанні етимологічної інформації іншомовного слова або словосполучення, що перекладається. Отже, мова, яка калькує, формує засоби перекладу за зразком об'єктів перекладу.

У стародавні часи перекладачі церковних книг обирали шлях калькування не лише у тих випадках, коли у рідній мові не знаходились відповідники чужих слів, але і тоді, коли ці відповідники можна було б підібрати у словниковому запасі рідної мови. Таке сліпе слідування за іншомовним джерелом диктувалося прагненням бути максимально близькими до тексту-оригіналу, не допустити його спотворення. Очевидно тут мало вплив своєрідне правило обмірковувати не лише значення, але й внутрішню форму слова із твору релігійного характеру.

Таким чином, можна припустити, що причиною калькування при перекладі церковної літератури був не стільки брак адекватних засобів перекладу, скільки відповідальність за точне відтворення семантики «слова Божого» разом з його внутрішньою формою, яка вважалася його змістом [53, с. 41-43].

Відповідники об'єктів калькування зазвичай наявні у мові і тоді, коли калькуванню піддається слово, яке вже раніше слугувало у мові матеріалом лексичного запозичення.

Виникаючи у результаті перекладу і приєднуючись як засіб перекладу до мови, калька функціонує у ній незалежно від перекладацьких задач, а також при необхідності обслуговує переклад разом з іншими готовими засобами перекладу [41, с. 114].

В основі калькування лежить використання мотивованості об'єкту, що калькується. Хоча дане положення є достатньо справедливим, воно потребує суттєвого пояснення. Перш за все слід зазначити наступне: якщо об'єкт калькування повинен бути мотивованим найменуванням, то конкретне мотивоване найменування може слугувати об'єктом як лексичного калькування, так і запозичення. Мотивованість конкретного найменування, не заважаючи на його запозичення будь-якою мовою, в залежності від того, які мови вступають у контакт, і від того, чи засвоюється вона разом з іншомовним словом або виключає можливість калькувати дане найменування, або створює цю можливість. Особливо треба звертати на це увага, коли йдеться про споріднені мови.

Випадки лексичного запозичення часто розцінюють як калькування внаслідок помилкового уявлення про словотворче калькування і неухважності

стосовно того, що сфера словотворчого калькування обмежена не лише мотивованими найменуваннями (це перше обмеження калькування), а й переважно найменуваннями, які складаються з невеликих дериваційно-мотивуючих одиниць (це друге обмеження). А слово, утворене від загальної основи, калькується тоді, коли мова здатна утворити його копію, використовуючи для деривації основу з іншим планом вираження.

Із впевненістю можна стверджувати, що словотворче калькування – це переклад складових частин об'єкту, що калькується, у яких зберігається і за якими розпізнається його мотивованість. Якщо калькується слово, то такими частинами є дериваційно-мотивуючі одиниці, а якщо калькується словосполучення, то – компоненти цього словосполучення [53, с. 44].

Що ж до перекладу дериваційних афіксів, то про них доводиться говорити лише опосередковано, оскільки їх «переклад» відбувається у результаті калькування. Перекладаючи словотворчу основу іншомовного похідного слова, мова, котра калькує, не займається спеціально перекладом афіксальної частини слова, що калькується, а утворює слово від обраної твірної основи у відповідності до її сполучуваності з дериваційними афіксами (або іншими основами). Якщо вибір твірної основи визначається об'єктом калькування, то вибір афікса визначається сполучуваністю дериваційно-мотивуючих одиниць мови, яка калькує, а не тим, що даний афікс сам по собі є еквівалентом відтворюваної ним структурної частини об'єкту, який калькується. Разом з тим калькування може бути здійсненим за допомогою афікса, якщо не зовсім еквівалентного, то у значній мірі відповідного як дериваційно-мотивуюча одиниця афікса, що входить до складу об'єкту калькування. Перш за все цей афікс повинен бути генетично спільним. Одна з особливостей калькування як перекладу полягає у тому, що воно може і не відтворювати семантику об'єкту калькування, якщо мотивованість останнього не відповідає його сучасному значенню (тоді воно буде лише пояснювально-етимологічним) [53, с. 46-47].

Різновидом калькування є напівкальки – це часткові запозичення, також нові слова або усталені словосполучення, але «складені частково із свого власного

матеріалу, а частково з матеріалу іншомовного слова» [Влахов, Флорин].

Отож, калькування – це запозичення шляхом перекладу слова або звороту з наступним складанням перекладених частин без будь-яких змін. Сутність калькування полягає у створенні нового слова або стійкого поєднання у мові перекладу, копіюючого структуру вихідної лексичної одиниці. У ряді випадків використання прийому калькування супроводжується зміною порядку елементів, що калькуються. Однак, перекладач повинен використовувати цей спосіб лише тоді, коли в українській мові дійсно відсутнє відповідне слово або словосполучення.

2.1.3. Приблизний переклад культурних реалій

Процес запозичень характерний для будь-якого проміжку в історії мови, проте джерела запозичень та їх кількість змінюються залежно від періоду. Перехід слова з однієї мови в іншу завжди супроводжується асиміляцією цього слова (фонетичною, морфологічною, словотвірною та семантичною), в результаті якої слово набуває характеристик, що притаманні власне одиницям мови, що запозичує та привносить у мову певні свої особливості.

Згідно із розглянутою вище класифікацією способів перекладу реалій, запропонованою С. Влахов і С. Флорин приблизний переклад розуміється як спосіб передачі безеквівалентної лексики, який полягає в тому, що для позначення іноземної реалії в рідній мові підшуковується поняття, яке хоч і не співпадає повністю з вихідним, але має з ним значну семантичну схожість і певною мірою здатне розкрити для реципієнта перекладу суть описуваного явища. Наприклад, поняття *Sant Nikolaus (Santa Claus)* і *Дід Мороз* не можна вважати ідентичними, однак у певних випадках вони можуть замінити один одного при перекладі.

Навряд чи правомірно стверджувати, що українське поняття кандидат наук і європейське «*doctor*» ідентичні, однак оскільки вони позначають загалом одну і ту ж ступінь в науково-ієрархічній драбині, то європейські вчені, спілкуючись з російськими колегами, титулюють кандидатів наук докторами.

Перевагою приблизного перекладу є його зрозумілість. Реципієнт переказу має справу зі звичними, добре йому знайомими поняттями.

Однак цей метод передачі безеквівалентної лексики завжди пов'язаний з певною небезпекою, яка впливає з самої його сутності, в основі якої лежить заміна вихідного поняття лише приблизними його відповідниками. Приблизний переклад завжди містить небезпеку неприпустимої національно-культурної асиміляції.

Приблизний переклад культурних реалій застосовується частіше ніж будь-який інший спосіб. Застосовуючи цей спосіб удається, хоча і не досить точно, передати предметний зміст реалії, але колорит дуже часто є утраченим, тому що відбувається заміна очікуваного конотативного еквіваленту на нейтральний за стилем, тобто на слово або словосполучення з нульовою конотацією. Можливі декілька випадків:

а) Принцип заміни одиницею відповідного роду та виду дозволяє передати зміст реалії одиницею з більш поширеним (дуже рідко - більш вузьким) значенням, підставляє родові поняття замість видового. По суті, замінюючи вид родом, більш часткове — більш загальним, перекладач застосовує відомий у теорії перекладу прийом генералізації [60, с. 250].

б) Функціональний аналог – це «елемент остаточного вислову, який викликає східну реакцію у російського читача» [60, с. 251]. Цей шлях перекладу реалій дозволяє, наприклад, одну гру, незнайому читачу перекладу, замінити іншою, знайомою, або замінити один музичний інструмент іншим, нейтральним, не забарвленим у національні барви перекладацької мови, одну істину – іншою, лише б аналог дійсно відображав функціональну заміну реалії, яка перекладається [60, с. 251].

Часто функціональний аналог є зручним для передачі реалій-мір, а саме, коли вони призначені для створення у читача якихось якісних уявлень: *Сто пудів* — дуже важкий, *пара фунтів* - небагато [60, с. 251].

в) Опис, пояснення, тлумачення, як спосіб приблизного перекладу застосовується у тих випадках, коли немає іншого шляху: поняття, яке не може бути передане транскрипцією, доводиться просто пояснювати: *Армяк* – одяг із грубої тканини, *puff* - гра в кості.

Так, С.Влахов і С.Флорин зазначають, що приблизний переклад реалій, як підказує сама назва, не є адекватним, передає зміст відповідної одиниці не повністю, а що стосується національного і історичного колориту, то про нього читач може здогадуватися, лише якщо митець-перекладач зумів підказати це своїм вибором засобів вираження [13, с. 454].

Отож, приблизний переклад реалій застосовується частіше ніж будь-який інший спосіб. Застосовуючи цей спосіб удається, хоча і не досить точно, передати предметний зміст реалії, але колорит дуже часто є втраченим, тому що відбувається заміна очікуваного конотативного еквіваленту на нейтральний за стилем, тобто на слово або словосполучення з нульовою конотацією.

2.1.4. Описовий переклад як спосіб відтворення реалій

Описовий переклад – це такий прийом перекладу нових лексичних елементів вихідної мови, коли слово, словосполучення, термін чи фразеологізм замінюється в мові перекладу словосполученням (або більшим за кількістю компонентів словосполученням), яке адекватно передає зміст цього слова або словосполучення.

Так, В.Н.Комісаров окремо виділяє лексико-граматичні трансформації: антонімічний переклад, описовий переклад, та метод компенсації [28, с.163-172]. Антонімічний спосіб перекладу вимагає заміни стверджувальної форми оригіналу на заперечну форму у мові перекладу або навпаки та супроводжується заміною лексичної одиниці мови оригіналу на одиницю з протилежним значенням мови перекладу. Цей спосіб є доцільним, коли граматична структура оригіналу суперечить правилам лексичної об'єднуваності мови перекладу, позбавляє переклад виразності, обтяжує його [4, с. 108].

При описовому перекладі лексична одиниця мови оригіналу змінюється на словосполучення, що розкриває її зміст [5, с. 160-163]. Опис супроводжує слово або замінює його. Метод застосовується, коли жоден з прийомів підбору відповідників не задовольняє перекладача, переважно при передачі реалій, термінів, унікальних об'єктів.

До описового перекладу ставляться такі вимоги:

- переклад повинен точно відображати основний зміст позначеного неологізмом поняття;
- опис не має бути надто докладним;
- синтаксична структура словосполучення не повинна бути складною.

При застосуванні описового перекладу важливо стежити за тим, щоб словосполучення в мові перекладу точно і повно передавало всі основні ознаки поняття, позначеного словом оригіналу [60, с. 338].

Перед застосуванням цього прийому перекладу неологізмів необхідно виконати попередню умову правильності перекладу – переконатися, що в мові перекладу відсутній перекладний відповідник, щоб не створювати термінологічні дублети в мові перекладу.

Порівняно з транскодуванням описовий переклад має ту перевагу, що завдяки цьому досягається більша прозорість змісту поняття, позначеного відповідником неологізму. Разом з тим описовий переклад характеризується такими недоліками:

- 1) при його застосуванні можливе неточне або нечітке тлумачення змісту поняття, позначеного неологізмом;
- 2) описове словосполучення порушує таку вимогу до термінів, як стислість (а тому від них важко утворити похідні терміни).

Описовий переклад полягає в передачі значення іншомовного слова за допомогою більш чи менш поширеного пояснення. Цей спосіб можна застосувати як для пояснення значення в словнику, так і для перекладу неологізмів в конкретному тексті.

Описовий переклад здійснюється різними способами: а) пояснювальний, має місце тоді, коли в еквіваленті ніби пояснюються істотні елементи значення слова, яке перекладається. Пояснювальний переклад відноситься до тлумачення слова, але він все ж залишається перекладом і придатний для використання в тексті.

При оптимальному доборі пояснювального еквіваленту йому притаманні

такі недоліки, як багатослівність і деяка факультативність еквівалента в українській мові.

б) Прийом описового перекладу може здійснюватися й іншим способом. Переклад методом підстановки – спосіб передачі неологізму, при якому в ролі його еквівалента використовується вже існуюче в іноземній мові слово (або словосполучення), яке не є неологізмом, але має певну спільність значень з вихідним словом. В ідеальному випадку тут може бути досягнута семантична конгруентність, тобто співпадання об'єму денотативних значень (при неминучому розходженні в деяких конотативних елементах) [60, с. 395-399].

Співпадіння об'єму значень – відносно рідкісний випадок. Частіше при підстановці відбувається семантична трансформація, тобто слово іноземної мови відрізняється своїм об'ємом і складом. Така трансформація може бути концентричною або зміненою. В першому випадку відбувається звуження або розширення значення, замінюючи слова іншомовної лексики його еквівалентом в українській мові. В другому — неповне співпадіння значень корелятивної пари слів за їхнім складом.

Еквіваленти зі змішаним значенням серед еквівалентів-замінників зустрічаються доволі часто, що є звичайним, оскільки метод заміни використовується саме тоді, коли в іноземній та українській мовах немає конгруентних між собою пар лексичних еквівалентів.

Той факт, що найуживанішим способом передачі неологізмів є описовий переклад, пов'язаний з специфічними особливостями даного виду лексики, такими, як невисока ступінь її закріплення в мові та відсутність стійких перекладних еквівалентів. Найбільшим ступенем адекватності відрізняються переклади неологізмів, здійснені описовим шляхом. В цьому випадку співпадає об'єм значень і зберігається семантичне ядро лексичної одиниці. Отож, описовий – це такий спосіб перекладу, що використовується зазвичай для передачі культурних реалій, неологізмів тощо та здійснюється шляхом тлумачення слова, пояснює та передає основний його зміст.

2.1.5. Переклад за допомогою семантичних аналогій

Універсальний прояв дії закону аналогії на словотвірному рівні визначається відкритим характером неонімації. Надаючи прототипи (мовні взірці) для розвитку номінативної системи, мова, насамперед, прагне експериментів лінгвістичного характеру. Зазначимо, що закон аналогії презентовано двома видами: формально-операційною і структурно-семантичною.

Формально-операційна аналогія діє в групі складноскорочених слів й афіксальних одиниць, а структурно-семантична аналогія бере участь у створенні синтаксичних неологізмів, так званих власне аналогічних слів. Особливо наочно дія формально-операційної аналогії проявляється в групі складноскорочених слів у використанні усічених (початкових або фінальних) елементів повних основ для серійного творення нових лексичних одиниць. Види семантичної аналогії включають такі типи парадигматичних відношень між словом-взірцем і твірним словом, як відношення синонімії, відношення антонімії, належність до лексико-семантичної парадигми.

Таким чином, концептуальними галузями, в яких відбувається номінація за аналогією, є суспільно-культурна, економіка та ін. У цих концептуальних сферах неологізми утворюють контрастні пари або множини на основі семантичних відношень еквівалентності, опозиції тощо. Нові аналогічні одиниці, створені за антонімічним взірцем, заповнюють симетричні лакуни в словах з прозорою внутрішньою формою.

Семантичні аналогії, або іншими словами метод уподібнення, полягає у заміні реалії однієї мови реалією іншої й визначається внесенням до перекладу елементів культури цільової мови. Таким методом перекладач не може домогтися ефективного відтворення семантики культурної реалії оригіналу, навіть навпаки – переклад буде неодмінно означений колоритом цільової мови. При застосуванні методу уподібнення особливої ваги набуває національно-культурна специфіка слова, яка відіграє велику роль у сприйманні перекладу, визначає ступінь адекватності перекладу стосовно оригіналу.

Оскільки метод уподібнення приховує в собі небезпеку штучного

перенесення зображуваного в рідне для читача середовище, цей метод з національно-культурного та стилістичного погляду слід використовувати обережно, бо він призводить до втрати чи підміни етномовного компонента реалії оригіналу.

Суть методу уподібнення полягає у відтворенні семантико- стилістичних функцій реалії мови-джерела іншомовним аналогом-реалією мови-переймача [23, с. 98].

Тип «нульової» трансформації застосовується в тих випадках, коли в іноземній і рідній мові існують паралельні синтаксичні структури. Синтаксичне уподібнення може призводити до повної відповідності кількості мовних одиниць та порядку їх розташування в оригіналі та перекладі.

Як правило, однак, застосування синтаксичного уподібнення супроводжується деякими змінами структурних компонентів. Коли перекладач трансформує культурні реалії методом уподібнення, він намагається вибрати один синонім чи одне значення багатозначного слова, лексичний відповідник, який означає подібне аналогічне явище. При перекладі з іноземної мови на українську, наприклад, можуть пропускатися артиклі, дієслова-зв'язки, інші службові елементи, а також відбуватися зміни морфологічних форм і деяких лексичних одиниць [23, с. 99].

Отож, метод уподібнення полягає у заміні реалії однієї мови реалією іншої і визначається внесенням до перекладу елементів культури цільової мови. При застосуванні методу уподібнення особливої ваги набуває національно-культурна специфіка слова, яка відіграє велику роль у сприйманні перекладу, визначає ступінь адекватності перекладу стосовно оригіналу.

Контекстуальний переклад звично протиставляють «словниковому перекладу», зазначаючи, таким чином, відповідності, які слово може мати в контексті на відміну від наданих у словнику. Я.І.Рецкер говорить, що цей засіб перекладу міститься в заміні словникової відповідності при перекладі контекстуальною, логічно зв'язаною з нею відповідністю [44, с. 45]. При цьому характерна відсутність будь-яких відповідностей самого слова, що

перекладається, його зміст передається за допомогою трансформованого відповідним чином контексту.

Такими є основні способи перекладу реалій. Вони кожен щоразу ставлять перекладача перед альтернативою вибору того чи іншого способу. З точки зору С.Влахова і С.Флорина вибір залежить від наступних умов:

1. Характер тексту.

Так, у науковому тексті реалії частіше є термінами, а отже і перекладаються відповідно термінами; в науково-популярному творі можна використовувати коментар відповідно пізнавальним напрямам художнього тексту; у пригодницькому тексті часто використовується транскрипція задля елемента екзотики, який властивий цьому жанру.

2. Важливість культурних реалій у контексті.

Вирішальним при виборі між транскрипцією і перекладом реалії є та роль, яку вона відіграє в змісті, яскравість її колориту, тобто міра її висвітлювання в контексті. За умови транскрипції звичайні і звичні в мові оригіналу слова і вислови в мові перекладу випадають із загального лексичного оточення, відрізняються своєю чужорідністю, внаслідок чого привертають до себе посилену увагу, а це порушує рівновагу між змістом і формою, чим відрізняється адекватний переклад. При передачі реалій іншим шляхом втрачається характерне забарвлення мови, носіями якої вони є: зникає частина національного або історичного колориту.

3. Характер культурних реалій.

Враховується ряд їх особливостей як одиниць в лексичних системах відповідних мов, в тому ж числі таких показників, як, літературна й мовна традиція, віднесення до того чи іншого класу за предметом, часом, місцем.

4. Іноземна і перекладацька мови.

Розв'язання питання про вибір між транскрипцією і перекладом залежить від іноземної і перекладацької мови, від їх граматичних і словотвірних особливостей, від культури мови і традиційного для них прийняття або неприйняття реалій.

5. Читач перекладу.

Всі засоби передачі реалій в перекладі необхідно пов'язувати з тим, якою мірою використані слова, знайомі читачу. Необхідно, щоб враження від перекладеної реалії у читачів було б таким же, як у носіїв мови, з якої культурна реалія перекладена [13, с. 92-93].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Підсумовуючи зазначене можна сказати, що переклад художньої літератури, як і переклад будь-якого іншого жанру, має свої особливості. Художній стиль впливає на уяву і почуття читача, передає думки і почуття автора, використовує все багатство лексики, можливості різних стилів, характеризується образністю, емоційністю мови. Емоційність художнього мовлення виконує естетичну функцію. Художній стиль передбачає попередній відбір мовних засобів; для створення образів використовуються всі мовні засоби. Відмінною особливістю художнього стилю можна назвати вживання художніх тропів, що додають оповіданню яскравості.

Зокрема один із способів перекладу культурних реалій – транскрипція, якою позначають віднайдення якомога точнішого відповідника через запис звучання слів мови-джерела графемами мови-переймача. Транскрипція пов'язана з точною, наскільки це можливо, передачею звучання іноземного слова. Транскрипція і транслітерація – найлаконічніші способи. Завдяки ним створюється певний експресивний потенціал: у контексті слів рідної мови транскрибоване слово виділяється як чуже, надає предмету, який воно позначає, конотацій небуденності, оригінальності.

Однією з основних переваг транскрипції або транслітерації як прийому є максимальна стислість. Варто зазначити, що цей спосіб необхідно використовувати обережно, оскільки в деяких випадках передача колориту, який не є основною метою, може відтіснити на другий план передачу смислового змісту культурної реалії, не виконавши цим комунікативне завдання перекладу.

Калькування постає як шлях запозичення перекладних слів або зворотів. Сутність калькування полягає у створенні нового слова або стійкого поєднання у мові перекладу, копіюючого структуру вихідної лексичної одиниці. У ряді випадків використання прийому калькування супроводжується зміною порядку елементів, що калькуються. Однак, перекладач повинен використовувати цей спосіб лише тоді, коли в українській мові дійсно відсутнє відповідне слово або словосполучення.

Метод уподібнення полягає у заміні реалії однієї мови реалією іншої і визначається внесенням до перекладу елементів культури цільової мови. При застосуванні методу уподібнення особливої ваги набуває національно-культурна специфіка слова, яка відіграє велику роль у сприйманні перекладу, визначає ступінь адекватності перекладу стосовно оригіналу.

РОЗДІЛ 3

КУЛЬТУРНІ РЕАЛІЇ У КНИЗІ ГЕРМАНА КАЙЗЕРЛІНГА «МАНДРІВНИЙ ЩОДЕННИК ФІЛОСОФА»

3.1. Класифікація реалій у творі

Книга насичена великою кількістю культурних реалій, які вдалося класифікувати наступним чином:

Географічні реалії:

- Назви морів, океанів, річок, озер:

das Mittelländische Meer, das Rote Meer, der Indische Ozean, der Stille Ozean, der Minneri-See, der Yang-Tse (Fluß), Yosemite (Fluß), der Nordsee.

- Назви міст, сіл, регіонів:

Aden, Colombo, Kandy, Dembull, Madura, Tanjore, Conjeevaram, Mahabalipuram, Adyar, Ellora (Dorf), Udaipur, Dschaipur, Delhi, Agra, Benares, Calcutta, Penang, Singapore, Hongkong, Macau, Tsingtau, Peking, Shanghai, Yamato, Nara, Kyoto, Myanoshita, Nikko, Tokyo, Honolulu, Waikiki, San Franzisko, Colorado, Salt Lake City, Chikago, NewYork, Rayküll (Dorf), Rom, Paris, Athen, Florenz, Alexandrien, Berlin, Frankfurt, Neapel, Marseille, Rameshvaram, Kurukshetra, Amsterdam, Buddha-Gaya, Toscana.

- Назви гір, вулканів, долин, парків:

die Himalayas, Kilauea (Vulkan), das Yosemite-Tal, das Kabultal, der Yellowstone Park.

- Назви континентів, країн, островів:

Europa, Afrika, Amerika, Ceylon (Sri Lanka), Indien, China, Japan, Griechenland, Birma, England, Island, Sizilien, Russland, Italien, Spanien, Asien, Holland.

- Назви рослин, тварин, птахів, риб, комах:

Tiger, Elefant, Krokodile, Stelzvögeln, Büffel, Pelikanen, Weihen, Adler, Zebra, Strauß, Löwe, Schaf, Fledermäuse, Palmen, Kuh, Rose, Bisons, Pferde, Edelschweine, Schmetterlinge, Kolibris, Albatrosse, Bodhi-Baum, Medusen, Delphine, Skolopender, Schlangen, Yuccas, Zwergkiefern, Affen, Gorilla,

Dromedare, Geier, Ibis, Löffler, Marabu, Gazellen, Ameise, Oktopus, Kamele, Krähen, Cypresse, Cryptomeria.

Етнографічні реалії:

Побут:

- Транспорт:

Ozeandampfer, Dschunke (Dschonke), Zug, Schiff, Gondeln.

- Будівлі:

Theater, Lupanar, Freudenhäuser, Kirche, Tempel, Museum, Mandapams, Bibliothek, Kloster, Karawanserei, Paläste, Asyl, Schulen, Heilanstalten.

- Меблі: Liegestuhl.

- Одяг: Büßergewand.

- Грошові одиниці: Lakhs.

- Одиниці вимірювання: Kalpas.

- Професії:

Künstler, Schauspieler, Kömodiant, Kellner, Forscher, Barbier, Philosoph, Dichter, Bajaderen, Fakir, Geolog, Priester, Geschäftsleute, Metzger, Landwirte, Schriftsteller, Schlangenbändiger, Clown, Theosophen, Direktor, Lehrer, Ingenieur, Musikant, Gärtner, Chiromantiker, Astrologe, Krankenschwester, Dirnen, Ärzte, Maler, Astronomen, Krämer, Henker, Makler.

- Мистецтво:

Durakkord, Bildhauerei, Nautsch, Zimbel, Rags, Raginis, Vorspiel, Klavizymbel, Arabeske, Laute, Maske, Kolorature, Klarinette, Trommelwirbeln, Poesie.

- Бойові мистецтва:

Jiujitsu.

- Міфологія:

Berserker, Satyr, Drache, Naga, Dschinn, Leviathan, Pele, Kamehameha, Nomunkulus.

Суспільно-політичні реалії:

- Суспільний лад: Fürst, Knecht, Sklave, Ritter, Plebs, Politiker, Militärs, Klassen, Aristokrat, Kaste, Gattin, Ehemann, Paria, Rajah, Könige, Hetäre, Kshattrya, Junker, Bauer, Kaiser, Grande Dame, Autokratien, Demokratie, Minister, Monarchie, Zaren, Kapitän, General, Richter, Mörder, Soldaten, Bürgermeister, Geishas, Ex-Generalgouverneure, Ex-Vizekönige, Reich, Dynastie, Piraten, Parlament, Republik, Kongresse, Monarch, Untertanen, Samurais, Kuli, Bayard, Daimyo-Clans.

Філософські реалії:

- Individualität, Bewußtsein, Daseinsform, Psyche, Natur, Gott, Uniserversum, Idealismus, Innenleben, Liebe, Reise, Freiheit, Schönheit, Selbstlosigkeit, Weisheit, Einbildungskraft, Selbstverwirklichung, Metaphysiker, Wahrheit, Reflexion, Geist, Auflösung, Seele, Persönlichkeit, Kultur, Absolute, Altruismus, Begierde, Bestimmung, Dualismus, Einsamkeit, Perzeption, Stoizismus, Fatalismus, Humanität, Ideal, Irrtum, Konfuzianismus, Macht, Wirklichkeit, Ich, Unsterblichkeit, Materie, Moral, Kunst, Erkenntnis, Tao, Sinn, Weltanschauung, Stoiker.

Релігійні реалії:

- Allah, Jahveh, Wüstengott, Asket, Christ, Hinduismus, Buddhismus, Buddhist, Buddha, Nirwana, Pali-Texte, Andacht, Kirche, Nächstenliebe, Missionäre, Glaube, Religion, Evangelium, Hinayana-Lehre, Brahmanismus, Brahmanen, Katholizismus, Protestantismus, Christentum, Luthertum, Calvinismus, Jesu Christi, Aberglaube, Gautama, Gottesdienst, Heiligtum, Engel, Heilige, Hindugötter, Divinitäten, Panteon, Mayalehre, Dogmen, Fanatiker, Mönche, Anatmantheorie, Predigt, Pilger, Mantras, Tantra, Inkantationen, Lingams, Kali, Shiva, Orgien, Ekstase, Kulte, Teufel, Aphrodite, Jungfrau Maria, Krishna, Mythos, Brahma, Shastras, Gebet, Polytheist, Monotheismus, Mystiker, Mahadevi, Hymne, Vedana-Sutras, Ramayana, Mahabharatam, Avatar, Arjuna, Mahaguru, Rishi, Sanyassi, Yogi, Bhagavat-Gita, Okultist, Telästhesie, Telekinesie, Hellseher, Yoga, Meditation, Jesuiten, Dogmatik, Atman, Dharma, Seelenwanderung, Jivanmukta, Astralwelt, Magie, Erlösung, Konfession, Bahaitum, Sekten, Dschainismus, Puritanismus, Sikhs, Moscheen, Papst, Islam, Calvinisten, Mohammed, Feenwelt, Mosaismus, Kathedrale, Shankaracharyas Manikarnikastotram, Ghats, Bhakti-yoga, Muni, Ganesha, Sadhana,

Ritual, Parabrahman, Kali, Sünde, Gnana-Yoga, Karma-Yoga, Mukti, Bibel, Om, Übel, Gnade, Hatha-Yoga, Advaita-Philosophie, Mahavira, Dämon, Bhikshu, Mahatmas, Katechismus, Nimbus, Hebraismus, Zölibat, Pastor, Himmelreich, Demiurgen, Mormonentum, Koran, Suren, Chela, Hölle, Bibel, Bodhisattva, Shukhavat, Shinto-Ritual, Bhakta, Buch der Könige.

- Антропоніми:

Sokrates, Shakespeare, Proteus, Edward VII, James Mories, Friedrich Nietzsche, Taine, Ernst Mach, William James, Auguste Comte, Herbert Spencer, Wilhelm Ostwald, Bergson, Epiktet, Diogen, Tomas a Kempis, Don Juan, Alfred Lyall, Ibn Tufail, Hajji Ibn Yokhdan, Annie Besant, C.W. Leadbeater, Kant, Al Ghazzali, Odysseus, William Blake, Savonsola, Luther, Katherine Tingleys, Rudolf Steiner, Adela Curtis, Johannes Müller, Sakya Muni, Ala-Uddin-Khilji, Bagh Singh, Bahadur Schah, Padmani, Bhim Singh, Jaimall, Plato, Dschengis Khan, Timur, Friedrich II, Schleiermacher, Viktor Goldschmit, Franz von Assisi, Napoleon, Thomas von Aquin, Shankara, Vyasa, Ramanuja, Plotin Schelling, Perugino, Kuo Hsi, Lionardo, Michelangelo, Peter der Große, Bismarck, Cäser, Laotse, Kung Fu-Tse, Galilei, Robert de Jouvernel⁴⁹⁸, Augustin, Ku Hung-Ming, Sontoku Ninomiyas, Acvagosha, Kobo Daishi, Jaques-Dalcroz, Flaubert, Robert Koch, Rainer Maria Rilke, Mutsuhito, Lafcadio Hearn, Hojo Tokimune, Joseph Smith, Brigman Young, Wen Hui.

- Назви національностей, етносів, жителів міст:

Neger, Araber, Griechen, Deutschen, Europäer, Briten, Kaschmiri, Tamylen, Radschput, Inder, Chaldäer, Sumerier, Phöniker, Russe, Franzose, Großmogul, Italiener, Engländer, Tibetaner, Azteken, Asiaten, Mandarin, Japaner, Hawaiianer, Indianer, Chicagoaner, Amerikaner.

Отже, книга «Мандрівний щоденник філософа» Германа Кайзерлінга дає багатий матеріал для дослідження способів перекладу культурних реалій. З даної класифікації помітно, що в ній переважають релігійні реалії. Також в книзі міститься чимало географічних назв й атропонімів. Багато культурних реалій, якими насичена книга, запозичені з інших мов, наприклад, латини, французької, санскриту.

Як нам відомо з біографії Германа Кайзерлінга, він почав читати філософів, окультистів і містиків. Зокрема, К.Дюпреля, автора популярної на той час книги «Філософія містики». В університетські роки великий вплив на становлення Кайзерлінга, як філософа, справила творчість Х.С. Чемберлен, з яким він шукав зустрічі. «Враження було сильним, — пригадує Кайзерлінг двадцять років по тому. — Мені відразу стало зрозуміло, якщо я зустріну людину, яка все це написала, я зрозумію, чому знаходжуся на цій планеті». [26, с. 53]. Завдяки цій зустрічі Герман Кайзерлінг став учнем Чемберлена. Завдяки спілкуванню з Чемберленом Кайзерлінг знайшов себе і самовизначився. В своїй автобіографії він називає цей стан «з хаосу в космос».

Також відчутний вплив на Германа Кайзерлінга, як філософа, мав Р. Касснер.

Завдяки навколосвітній подорожі в Германа Кайзерлінга почало з'являтися «істинне розуміннядуховних зв'язків, що зв'язують все буття в єдиний космічний порядок. Отже, бути посередником, місія провідника зі світу феноменальності в світ істотного, в світ першопочатків і першосмислів — так розумів своє призначення Г. Кайзерлінг.

Тому нам стає зрозумілим, чому таке вагоме місце у класифікації культурних реалій посідають саме філософські та релігійні реалії.

3.2. Застосовані способи перекладу культурних реалій

Розглядаючи особливості перекладу культурних реалій Л. С. Бархударов виділяє такі способи передачі «безеквівалентної лексики»:

- перекладацька транслітерація та транскрипція;
- калькування;
- описовий переклад;
- наближений переклад;
- трансформаційний переклад.

При транслітерації культурні реалії, зокрема іноземні власні імена й географічні назви передаються літерами української абетки без врахування особливостей вимови: Hull – Гуль, Walter – Вальтер, Worchester – Ворчестер, Hudson – Гудзон. Правила транслітерації встановлюються спеціальними стандартами. Міжнародним стандартом ISO 9:1995 Information and documentation- Transliteration of Cyrillic characters into Latin characters-Slavic and non-Slavic languages, встановленим Міжнародною організацією стандартизації (International Organization for Standardization –ISO), встановлені правила передачі власних імен та географічних назв мов, які користуються кирилицею, латинським шрифтом. Транскрипція або транскрибування полягає у фонетичній передачі імені, тобто так, як воно звучить на іноземній мові: Brighton – Брайтон, New York – Нью-Йорк. Два зазначені вище способи перекладу часто об'єднують під єдиною назвою транскодування. Розрізняють чотири види транскодування:

- транскрибування або транскрипція;
- транслітерування;
- змішане транскодування (переважне застосування транскрибування із елементами транслітерування);
- адаптивне транскодування (коли форма слова в вихідній мові дещо адаптується до фонетичної та/або граматичної структури мови перекладу).

Якщо говорити про транслітерацію і транскрипцію, то ці прийоми перекладу часто застосовуються перекладачами, здебільшого для перекладу

географічних назв й антропонімів, проте частково використовуються при перекладі назв професій, тварин, суспільно-політичних реалій, а також релігійних реалій.

Зокрема, у наступному реченні зустрічається переклад географічних реалій за допомогою транслітерації:

Німецький оригінал: «Zauberhaft sind die Lansxhaftsbilder, die sich wieder und wieder vor dem entzückten Reisenden entrollen, den die Spirale der Bergbahn vom schwülen Colombo zum kühleren Kandy hinaufführt» [1, с. 37].

Російський переклад: «Чарующие пейзажи то и дело разворачиваются перед восхищенным взором путешественника, который по спирали горной железной дороги удаляется от душного Коломбо, приближаясь к более прохладному Канди» [26, с. 116].

Український переклад: «Дивовижні краєвиди повсякчас розгортаються перед захопленим поглядом мандрівника, який вирушив у поїздку серпантином гірської залізничної дороги з душного Коломбо до прохолоднішого Канді».

В наведеному прикладі перекладу речення транслітеруються географічні назви Colombo, Kandy в Коломбо, Канді. Колóмбо (синг. කොළඹ, там. கெஃபுஃம்ஃ) Канді (синг. මහනුවර: [mahanuʋəɾə], Маханувара; там. கண்டி, МФА: ['kaŋɖi]).

Хоча, якщо розглянути наступний приклад, то можна побачити, що для перекладу географічних назв зазвичай використовуються різні способи перекладу – як і транслітерація, так і калькування.

Німецький оригінал: «Ich bin nicht mehr in dem Orient, der von Griechenland über Ägypten, Kleinasien und Persien bis nach Indien und Südchina reicht; ich bin in dem Asien, das in Rußland beginnt und alle Völker des weiten Binnenlandes zu einer großartigen Einheit verknüpft» [1, с. 485].

Російський переклад: «Я уже не на том Востоке, который мы называем словом Orient и который включает в свое пространство Грецию, Египет, Малую Азию и Персию вплоть до Индии и Южного Китая; я в той Азии, которая

начинається в Росії і об'єднує в огромне єдинство народи цього обширного континентального пространства» [26, с. 482].

Український переклад: «Я вже не на тому Сході, який ми називаємо словом Orient, що об'єднує в собі Грецію, Єгипет, Малу Азія і Персію геть аж до Індії та Південного Китаю; я в тій Азії, яка починається в Росії та єднає всі народи своїх великих внутрішніх просторів в одне грандіозне ціле».

Як ми бачимо, в даному прикладі були застосовані такі способи перекладу:

- адаптивне транскодування: Persien, Griechenland, Indien, Rußland, Ägypten – Персія, Греція, Індія, Росія, Єгипет.

- Калькування: Kleinasien, Südchina – Мала Азія, Південний Китай.

Транскодування, зокрема транслітерація, часто використовуються також при перекладі релігійних реалій.

Німецький оригінал: «Wie die Mystiker Persiens aus den rohen Suren des Korans sublime Weisheit herauslassen, wie die Ilias den Griechen als Moraltextbuch galt, und die züchtigste Christenheit an den verfänglichsten Stellen ihrer Bibel niemals ein Ärgernis fand, so kann jede Gestalt zum Ausdrucksmittel des Höchsten werden; aber in jeder stellt dieses sich besonders, ausschließlich und einzig dar» [1, с. 805].

Російський переклад: «Так же, как персидские мистики вычитывали в грубоватых сурах Корана возвышенную мудрость, как Илиада была для греков сборником нравоучительных текстов, как христианство, стыдливейшая религия, никогда не видело повода к недовольству в самых двухсмысленных историях Библии, – так и любая форма может стать средством для выражения высшего. Но в каждой форме высшее предстает как нечто особенное, исключительное и единственное» [26, с. 748].

Український переклад: «Як персидські містики черпали з грубуватих сур Корану вищу мудрість, так і Іліада була для греків збірником повчальних текстів, як християнство, найцнотливіша релігія, ніколи не вбачало причину для невдоволення в найбільш неоднозначних історіях Біблії, – так і будь-яка форма

може стати засобом для вираження вищого. Проте в кожній формі вище являється як щось особливе, виняткове й єдине».

Як ми бачимо з наведеного прикладу, такі релігійні реалії як Koran, Suren транслітеруються, а для перекладу таких реалій як Bibel, Christenheit використовується адаптивне транскодування.

Змішані способи перекладу культурних реалій використовуються також при перекладі назв професій.

Ось приклад, який це ілюструє:

Німецький оригінал: «Man muss ihn gelten lassen, wie man den Fakir gelten läßt, den Clown, den Schlangenbändiger» [1, с. 813].

Російський переклад: «В этом отношении его следует уважать. Да, уважать так, как мы уважаем факира, клоуна, укротителя змей» [26, с. 755].

Український переклад: «За це його потрібно поважати. Так, поважати так, як ми поважаємо факіра, клоуна, приборкувача змій».

Як ми бачимо, при перекладі реалій, які позначають професії, були використані такі способи перекладу:

- Транслітерація: Fakir, Clown – факір.
- Калькування: Schlangenbändiger – приборкувач змій.

Також транслітерація часом використовується для того, щоб перекласти назви рослин, тварин, риб чи птахів.

Наприклад:

Німецький оригінал: «Von allen Bäumen, die ich kenne, ruft die Cryptomeria am zwingendsten und stärksten religiöse Assoziationen wach» [1, с. 585].

Російський переклад: «Из всех известгых мне деревьев криптомерия наиболее настойчиво и мощно вызывает религиозные ассоциации» [26, с. 566].

Український переклад: «З усіх відомих мені дерев криптомерія – це дерево, яке найнаполегливіше і найсильніше пробуджує релігійні асоціації».

Наступний приклад:

Німецький оригінал: «Nicht satt sehen kann ich mich am Flug der Albatrosse, deren uns nun schon sieben das Gleit geben» [1, с. 700].

Російський переклад: «Я не могу вдоволь налюбоваться полетом альбатросов; наш корабль сопровождает семь громадних птиц» [26, с. 660].

Український переклад: «Я не можу вдосталь намілюватися польотом альбатросів; наш корабель супроводжує вже сім таких птахів».

Далі:

Німецький оригінал: «Wenn ich auf die rosiguntertönte Fläche hinausblicke, kann ich immer nur denken: dies ist die Weide der Medusen, der Spielplatz der Delphin» [1, с. 18].

Російський переклад: «Когда я гляжу на розовеющую поверхность, то невольно думаю только о том, что вот передо мной пространство, где пасутся медузы, где играют дельфины» [26, с. 77].

Український переклад: «Коли я споглядаю поверхню, яка виблискує рожевим кольором, то думаю лише про те, що ось переді мною простори, де пасуться медузи, де граються дельфіни».

Що стосується перекладу суспільно-політичних реалій, то тут теж зазвичай використовується транслітерація.

Наприклад:

Німецький оригінал: «Und von dieser Erkenntniss aus erfasse ich erst den ganzen Tiefsinn der indischen Mythe, daß die Vorstufe des Brahmanen der Kschattrya, der Ritter sei: ohne Kampf gibt es keine Erkenntnis; erst wer als Krieger ehrlich gefochten hat, erscheint reif zum Gottesfrieden der Weisheit» [1, с. 775].

Російський переклад: «И только поняв это, я могу во всей глубине постичь мысль индийцев, что кшатрия, ступень непосредственно предшествующая брахману, есть всадник, рыцарь: без борьбы нет познания; лишь того, кто с честью сражался, можно считать зрелым и подготовленным к божественно спокойному миру мудрости» [26, с. 722].

Український переклад: «Лише тоді, коли мені вдалося це зрозуміти, то можу повністю осягнути глибокий зміст індійських переказів, що кшатрія, ступінь, який передує брахману, є вершник, лицар: без боротьби немає пізнання; лише того, хто з честю боровся, можна вважати зрілим і підготованим

до божественно спокійного світу мудрості».

Як ми бачимо, такі реалії як Kschattrya, Brahman перекладені за допомогою транслітерації.

Також за допомогою транслітерації перекладатися одиниці вимірювання.

Наприклад:

Німецький оригінал: «Hienieden aber sei eben deshalb inspirierten Gedanken höhere Wirklichkeit zuzusprechen als den Ereignissen, die sie scheinbar widerlegen, denn die Dinge dieser Welt vergehen, der Sinn aber währet ewiglich; und Sagen seinen dichter als alle Geschichte, weil sich der Sinn in ihnen in ewiger Symbolik darstellt, in einer Gestalt, die viele Kalpas überdauert» [1, с. 119].

Російський переклад: «Поэтому-то в земном мире за вдохновенными мыслями следует признать право на высшую реальность по сравнению с событиями, которые, как нам кажется, их опровергают, ибо то, что принадлежит этому миру – бренно и преходяще, смысл же пребудет вовеки веков; а легенды прочнее любой истории, потому что они запечатлевают смысл в вечных символах, в форме, которая переживет множество калп» [26, с. 183].

Український переклад: «Тому в земному світі потрібно признати право на вищу реальність за натхненними думками на відміну від подій, котрі, як нам здається, їх спростовують, оскільки те, що належить цьому світу є тлінним, смисл же вічний; легенди живуть довше за будь-яку історію, бо вони відображають зміст у вічних символах, у формі, яка переживе багато калп».

Приклад транслітерації в цьому реченні: Kalpas – калпи.

Кальпа – це Кальпа (санскр. कल्प, «порядок», «закон») – одиниця вимірювання часу в індуїзмі, «день Браhma», що триває 4,320,000,000 (чотири мільярди, триста двадцять мільйонів) років і складається з 1000 маха-юг (періодів по 4 юги). По закінченні цього періоду настає ніч Браhma – такої ж тривалості як і день. Ніч знаменує собою знищення світу і загибель девів. Таким чином доба Браhma триває 8640 мільйонів років. Місяць Браhma складається з тридцяти таких діб (тридцяти днів і ночей), що разом становить 259,200,000,000 років, а рік – з дванадцяти місяців. Браhma живе сто років

(31,104,000,000,000 років) – махакальпу, по закінченні яких помирає і весь матеріальний світ знищується. Під час цього великого знищення, званого пралая, припиняє існування космос і гинуть деви. Згідно з «Бгагавата-пурані» після того, як закінчується життя Брахми, весь космос входить в тіло Маха-Вішну, і припиняє своє існування. По закінченні періоду часу, рівного життю Брахми, космос знову відроджується: з тіла Маха-Вішну виходять незліченні всесвіти, в кожному з яких народжується Брахма і починається новий цикл Кальп. Кожна кальпа ділиться на 14 періодів Манвантара, що тривають 306 720 000 років з великими інтервалами між ними¹

Якщо говорити про переклад антропонімів, то для їх перекладу найчастіше також використовується транскодування – траскрипція чи транслітерування.

Німецький оригінал: «Allen ist bekannt, daß die Giganten der Tat, wie Cäsar, Napoleon, Mohammed, Alexander, Peter der Große, sogar Bismarck mehr oder weniger periodisch auftretenden Nervenkrise unterworfen waren, die den Charakter bald von Epilipsie, bald von Wutausbrüchen, bald von Kollapsen oder Weinkrämpfen trugen, doch von jeher als „Abreaktionen“ richtig beurteilt worden sind» [1, с. 450].

Російський переклад: «Всем известно, что гиганты дела, такие люди как Цезарь, Наполеон, Магомет, Александр, Петр Великий и даже Бисмарк, с более или менее четкой периодичностью были подвержены нервным припадкам, принимавшим характер то эпилепсии, то приступов ярости, то нервного коллапса со слезами и рыданиями, однако их издавна правильно истолковывают как «реакцию» на что-то». [26, с. 451].

Український переклад: «Всім відомо, що гіганти діла, такі люди як Цезар, Наполеон, Магомет, Олександр, Петро Великий і навіть Бісмарк, з більш чи менш вираженою періодичністю мали нервові зриви, які проявлялися у формі чи то епілепсії, чи то нападів гніву, чи то нервових колапсів зі слізьми й риданнями, проте здавна їх правильно тлумачать як «реакцію» на щось».

¹ Докладніше див. Вікіпедію:

<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BF%D0%B0>

У цьому реченні наведені приклади здебільшого транслітерування, адаптивного транскодування і калькування.

Наступний приклад:

Німецький оригінал: «Die Psychologien Taines, Ernst Machs, William James, die Weltanschauungen Auguste Comtes, Herbert Spencers, Wilhelm Ostwalds, sogar Bergsons haben alle, eine jede von einer besonderen Seite her, eine bestimmte Wegstrecke entlang und bis zu einem bestimmten Grade der Konsequenz, mit Buddhas Lehren das Wesentliche gemein». [1, с. 283].

Російський переклад: «Психологии Тэна, Эрнста Маха, Уильяма Джеймса, воззрения Огюста Конта, Герберта Спенсера, Вильгема Оствальда и даже Бергсона – каждая на свой лад на каком-то отрезке с той или иной степенью последовательности разделяют с учением Будды самое существенное». [26, с. 303].

Український переклад: «Психології Тена, Ернста Маха, Вільяма Джеймса, погляди Огюста Конта, Герберта Спенсера, Вільгельма Оствальда і навіть Бергсона – кожна по-своєму в певній частині і тією чи іншою мірою послідовності схожі з вченням Будди в головному».

Як ми бачимо в наведеному прикладі застосовуються такі способи перекладу:

- Транслітерація: Ernst Mach, Herbert Spencer, Wilhelm Ostwald, Bergson – Ернст Мах, Герберт Спенсер, Вільгельм Оствальд, Бергсон.
- Транскрипція: Taine, William James, Auguste Comte – Тен, Вільям Джеймс, Огюст Конт.

Що стосується інших способів перекладу, то в книзі Германа Кайзерлінга «Мандрівний щоденник філософа» зустрічається ще описовий переклад.

Наприклад:

Німецький оригінал: «Auf den Sandbänken lagen, faulen Baumstämmen gleich, Krokodile, von Stelzvögeln bewacht; Kuhreihher und Rohrdommeln weideten unter den Büffeln; Fisch- und Silberreihher standen auf Halbinselvorsprüngen und Baumwipfeln; auf dem Wasser schwammen Scharen von Pelikanen, in den Lüften

wiegen sich Weihen und Adler, von denen eine mir ganz unbekante Art – silberweiß mit dunklen Deckfedern – zu den schönsten aller Raubvögel gehört» [1, с. 75].

Російський переклад: «На отмелях, словно сгнившие бревна, валялись крокодилы со своими сторожами – голенастыми болотными птицами; Kuhreiher и выпи разгуливали между пасущимися буйволами; серые цапли и серебристые цапли стояли по краям островов и на макушках деревьев; на воде плавали стаи пеликанов, в небесах парили луни и орлы, среди которых один незнакомый мне вид (серебристо-белый с темными махровыми перьями) принадлежит к числу самых прекрасных хижных птиц». [26, с. 148].

Український переклад: «На міліні, наче згнилі колоди, вилежувалися крокодили, за якими спостерігали цибаті болотні птахи; єгипетські чаплі й бугаї прогулювалися між буйволами, які паслися; сірі чаплі й великі чепури стояли на височинах півострова і верхівках дерев; на воді плавали зграї пеліканів, в небі ширяли луні й орли, серед яких невідомий мені вид (сріблясто-білий з темним покривним пером) належить до найгарніших хижих птахів».

У цьому реченні слово «Stelzvögel» перекладене за допомогою описового перекладу – болотні цибаті птахи.

Незрозуміло чому перекладачі не переклали слово «Kuhreiher», а просто залишили німецьке слово в російському перекладі. Можливо, таким був перекладацький задум або, навпаки, перекладачі не допильнували. Також в цьому реченні привертає до себе увагу слово «Silberreiher».

Його перекладачі переклали за допомогою калькування – «серебристые цапли»/«сріблясті чаплі», проте це слово має свій еквівалент в українській мові – великі чепури або в російській – большие белые цапли. Отже, як ми бачимо, назви птахів чаосм можуть спричинювати перекладацькі труднощі.

Отже, проаналізувавши наведені приклади і решту прикладів з Додатку, вдалося встановити, що транслітерування є найпоширенішим способом перекладу, який застосовався при перекладі книги Германа Кайзерлінга «Мандрівний щоденник філософа» (82 приклади). Транскрибція – другий за

поширеністю способів перекладу культурних реалій (9 прикладів: 15, 18, 20, 38, 59, 69, 71, 76, 91). Частово при перекладі застосовувалися інші способи перекладу: калькування (7 прикладів: 4, 6, 8, 14, 19, 63, 88), напівкалькування (2 приклади: 22, 55), описовий переклад (1 приклад: 16), запозичення (1 приклад: 62). Часто в одному реченні застосовувалися різні способи перекладу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

У нашому дослідженні основним джерелом дослідження перекладу культурних реалій є «Мандрівний щоденник філософа». Він був написаний на основі вражень від навколосвітньої подорожі, яку Кайзерлінг здійснив протягом 1911-1912 рр. Своєрідність книги визначалася тим, що туристичні враження народжувалися не в свідомості стомленого від нудьги й неробства мандрівника, який вирішив у такий спосіб себе зайняти й розважити, оживити свої притуплені почуття за допомогою гострих відчуттів від незвичайних пригод, які можна знайти в екзотичному світі нецивілізованого людства. Подорожі такого виду стали звичайним явищем наприкінці ХІХ ст., а що ці враження надихали гострий і проникливий розум мислителя, який вмів за різноманіттям буденності дивовижного світу неєвропейських народів побачити глибоке коріння й основу, –Urgrund, – де закріпилися й вирости зовсім особливі культури, не менш функціональні за європейську, але які поміщають людину у життєві проєкції, які не ведуть до саморуїнування, на відміну від проєкцій, які обрав західний світ.

Ця книга дає нам багатий матеріал для створення класифікації. З класифікації, яка подана в 2 розділі данної роботи, помітно, що в «Мандрівному щоденнику» переважають релігійні реалії. Також в книзі міститься чимало географічних назв й атропонімів. Багато культурних реалій, якими насичена книга, запозичені з інших мов, наприклад, латини, французької, санскриту. Проаналізувавши наведені приклади і решту прикладів з Додатку, вдалося встановити, що транслітерування є найпоширенішим способом перекладу, який застосовувався при перекладі книги Германа Кайзерлінга «Мандрівний щоденник філософа» (82 приклади). Транскрибція – другий за поширеністю спосіб перекладу культурних реалій (9 прикладів: 15, 18, 20, 38, 59, 69, 71, 76, 91). Часто при перекладі застосовувалися також інші способи перекладу: калькування (7 прикладів: 4, 6, 8, 14, 19, 63, 88), напівкалькування (2 приклади: 22, 55), описовий переклад (1 приклад: 16), запозичення (1 приклад: 62). Часто в одному реченні застосовувалися різні способи перекладу.

ВИСНОВКИ

У запропонованій роботі було розглянуто теоретичну і практичну проблему передачі культурних реалій у перекладній літературі, на прикладі книги «Мандрівний щоденник філософа» Германа Кайзерлінга.

Коротко охарактеризована проблема полягає у визначенні самих реалій та їх класифікація, яка вже тривалий час посідає одне з провідних місць у перекладознавстві. Проте чіткому формулюванню поняття «реалія» заважали розбіжності у поглядах багатьох перекладачів ХХ століття. На різних етапах дослідниками безеквівалентних слів було запропоновано чимало термінів на їх позначення. Отож, можна скласти чітку думку про своєрідну категорію слів і словосполучень, які називають «реаліями». Однак перед тим, як аналізувати структуру, класифікацію і способи перекладу реалій, ми вважаємо за необхідне дати чітку характеристику поняття реалії. Зокрема у цьому контексті для нашого дослідження були проаналізовані реалії, які зустрічаються у книзі «Мандрівний щоденник філософа» Кайзерлінга.

Таким чином, розглянувши різні точки зору з проблем класифікації слів-реалій, можна констатувати те, що на даний час існує велика кількість класифікацій літературних реалій. У більшості досліджень міцно утвердився спосіб угруповання реалій за тематичним принципом, який, здебільшого, опирається на екстралінгвістичні фактори. Найбільш повною вважається класифікація болгарських науковців С.Влахова та С.Флорина, які розглянули реалії найдетальніше. Зокрема у нашому дослідженні звернення до напрацювання цих науковців відграли ключову теоретичну і методологічну роль.

Відповідно найскладнішими моментами для перекладача залишаються нефонетичні (щодо правопису) частини мови. Тому, на нашу думку, транскрипція таких слів або словосполучень є доречнішою, ніж транслітерація, що не відтворює справжнього звучання слів вихідної мови, а часто навіть спотворює його. Зокрема, транскрипція передбачає введення у текст перекладу відповідної реалії за допомогою графічних засобів мови перекладу з максимальним фонетичним

наближенням, яке допускають ці засоби, до її оригінальної фонетичної форми.

Отож, транскрипція та транслітерація є особливими способами перекладу культурних реалій зі створенням певного експресивного потенціалу. Ці способи передбачають використання графічних засобів та звукових форм при перекладі слів мови-оригіналу. Важливою перевагою транскрипції та транслітерації є їх максимальна стислість. Перекладацький коментар представляє додаткову інформацію, яка не інтегрується в текст перекладу, однак необхідна для його адекватного розуміння. Зокрема це продемонстрували приклади перекладів реалії з книги «Мандрівний щоденник філософа».

Також важливим елементом перекладу культурних реалій виступає калькування. У цьому контексті калькування варто розуміти як запозичення шляхом перекладу слова або звороту з наступним складанням перекладених частин без будь-яких змін. Сутність калькування полягає у створенні нового слова або стійкого поєднання у мові перекладу, копіюючого структуру вихідної лексичної одиниці. У ряді випадків використання прийому калькування супроводжується зміною порядку елементів, що калькуються. Однак, перекладач повинен використовувати цей спосіб лише тоді, коли в українській мові дійсно відсутнє відповідне слово або словосполучення. У цьому контексті спадщина німецького мислителя виглядає знаковою для перекладача, соскільки калькування реалій, які представлені у книзі «Мандрівний щоденник філософа», є досить частими.

Відповідно, у цьому контексті доречним виступає процес запозичень характерний для будь-якого проміжку в історії мови, проте джерела запозичень та їх кількість змінюються залежно від періоду. Перехід слова з однієї мови в іншу завжди супроводжується асиміляцією цього слова (фонетичною, морфологічною, словотвірною та семантичною), в результаті якої слово набуває характеристик, що притаманні власне одиницям мови, що запозичує та привносить у мову певні свої особливості. Отож, приблизний переклад реалій застосовується частіше ніж будь-який інший спосіб. Застосовуючи цей спосіб удається, хоча і не досить точно, передати предметний зміст реалії, але колорит дуже часто є втраченим, тому що

відбувається заміна очікуваного конотативного еквіваленту на нейтральний за стилем, тобто на слово або словосполучення з нульовою конотацією.

Той факт, що найуживанішим способом передачі неологізмів є описовий переклад, пов'язаний з специфічними особливостями даного виду лексики, такими, як невисока ступінь її закріплення в мові та відсутність стійких перекладних еквівалентів. Найбільшим ступенем адекватності відрізняються переклади неологізмів, здійснені описовим шляхом. В цьому випадку співпадає об'єм значень і зберігається семантичне ядро лексичної одиниці. Отож, описовий – це такий спосіб перекладу, що використовується зазвичай для передачі культурних реалій, неологізмів тощо та здійснюється шляхом тлумачення слова, пояснює та передає основний його зміст.

Універсальний прояв дії закону аналогії на словотвірному рівні визначається відкритим характером неонімації. Надаючи прототипи (мовні взірці) для розвитку номінативної системи, мова, насамперед, прагне експериментів лінгвістичного характеру. Зазначимо, що закон аналогії презентовано двома видами: формально-операційною і структурно-семантичною. Зокрема аналіз поняття «реалія» в контексті безеквівалентної лексики, його структура та класифікаційні характеристики, дав можливість констатувати, що реалії – це слова і словосполучення народної мови, які називають предмети, поняття, явища, характерні для географічного середовища, культури, матеріального побуту або суспільно-історичних особливостей народу, нації, країни і які, постають носіями національного, місцевого або історичного колориту. Огляд наукових джерел засвідчив наявність труднощів, які виникають при перекладі культурних реалій.

Підсумовуючи дослідження можна ствердно сказати, що книга «Мандрівний щоденник філософа» дає нам багатий матеріал для дослідження особливостей перекладу. Оскільки у творі зустрічаються різні види культурних реалій, які ми спробували класифікувати. Відповідно звернення до культурних реалій описані у вище згаданій книзі зможуть продемонструвати особливості перекладу різноманітних термінів, власних назв та оригінальних словосполучень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Keyserling H. Das Reisetagebuch eines Philosophen / Hermann Keyserling. – Darmstad: Otto Reichl Verlag, 1921.
2. Keyserling H. Das Reisetagebuch eines Philosophen / Hermann Keyserling. – Darmstad: Otto Reichl Verlag, 1920.
3. Алфіменко М.Ф. Современные проблемы о языке. 2-е изд./ М.Ф. Алфіменко // М., 2009, С. 180-187.
4. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка / И.В. Арнольд // Ленинград, 1973. – С. 110-125.
5. Бархударов Л.С. Язык и перевод / Л.С. Бархударов. - М.: Международные отношения, 1975. – 373 с.
6. Борщев В.В., Кнорина Л.В. Типы реалий и их языковое восприятие / В.В. Борщев // – М., 1990. – 226 с.
7. Бугулов И.Н., Шевченко О.Ф. Особенности передачи слов-реалий в переводах англоязычной литературы развивающихся стран / И.Н Бугулов //– К., 1985. – 106 с.
8. Бурбак О.Ф. Реалія та способи визначення її лінгвістичного статусу/ О.Ф. Бурбак // Іноземна філологія, 1985. – С. 68-69.
9. Вайсбурд М.Л. Реалии как элемент страноведения / М.Л.Вайсбурд // Русский язык зарубежом. – 1972. – №3. – С.98-100.
10. Верещагин Е.М. Лингвостранноведческая теория слова / Е.М.Верещагин, В.Г.Костомаров. – М.: Русский язык, 1980. – 320 с.
11. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие лексические вопросы) / В.С.Виноградов. – М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. С. 92-99.
12. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе (реалии) / С. Влахов // Мастерство перевода. – М., 1970. – 466 с.
13. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе / С. Влахов // – М.: Международные отношения, 1980. – 502 с.

14. Волошина А.М. Безеквівалентна лексика близькоспоріднених мов: проблема семантичної структури / А.М.Волошина // Наукові записки. – Вип. XXVI. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2000. – С.56-64.
15. Гайдеггер М. Дорогою до мови / Мартін Гайдеггер; [пер. з нім. В. Кам'янець]. – Львів : Літопис, 2007. – 232 с.
16. Галич О. А. У вимірах non fiction: щоденники українських письменників ХХ століття : монографія / О. А. Галич. - Луганськ, 2008. – 200 с.
17. Галич О. А. Щоденник як мемуарний жанр: проблеми класифікації
18. Дзенс Н.И. Теория перевода и переводческая практика немецкого языка на русский и с русского на немецкий: Учебное пособие / Н.И.Дзенс, И.Р.Перевышина. – Санкт-Петербург: Антология, 2012. – 560 с.
19. Егоров О. Г. Русский литературный дневник XIX века. История и теория жанра: исследование / О. Г. Егоров. - М., 2003. – 280 с.
20. Ефремов Л.П. Основи теорії лексического калькирования учебное пособие / Л.П.Ефремов. – Алма-Ата, 1974. – 191 с.
21. Затонский Д. В. Сцепление жанров (место автобиографии, мемуаров, дневника в становлении и жизни современного романа) / Д. В. Затонський // Жанровое своеобразие прозы Запада. - К., 1989. - С. 4 - 58.
22. Зорівчак Р.П. Реалія в художньому мовленні; перекладознавчий аспект. Іноземна філологія / Р.П. Зорівчак. – Львів., 1994. – 232 с.
23. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів укр. прози) / Р.П. Зорівчак // – Львів, 1989. – 108 с.
24. Зорівчак Р.П. Статус реалії як перекладознавчого терміна/ Р.П.Зорівчак // Теория и практика перевода. – К., 1985. – 207 с.
25. Казакова Т.А. Роль речемыслительного стереотипа в художественном переводе / Т.А. Казакова //Перевод как процесс и как результат: язык, культура, психология. - Калинин: 1989. - С.51-57.
26. Кайзерлинг Г. Путевой дневник философа, Санкт-Петербург, издательство «Владимир Даль», 2010, 796 с.

27. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В.І.Карабан. - Вінниця: Нова книга, 2004. – 576 с.
28. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В.Н. Комиссаров // – М.: Высш. шк., 1990. – 188 с.
29. Комиссаров В.Н., Рецкер Я.И., Тархов В.И. Пособие по переводу с английского языка на русский / В.Н. Комиссаров // – М.: Изд-во литературы на иностр. яз., 1960. – С. 68-69.
30. Костюк Григорій. Записники Володимира Винниченка / Г. О. Костюк // Винниченко Володимир. Щоденник. - Т. 1. - Едмонтон - Нью-Йорк, 1980. - С. 11 - 28.
31. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підруч. для студ. філол. спец. ВНЗ. – 2.вид., випр. і доп. – К.: Видавничий центр "Академія", 2006.
32. Краснобаєва-Чорна Ж.А. Терміноле концепт / Ж.А. Краснобаєва – Чорна // Укр. мова. – 2006. №3. С.67-78.
33. Кундзіч О.Л. Творчі проблеми перекладу / О.Л.Кундзіч. – К.: Дніпро, 1973. – 264 с.
34. Левицкая Т.Р. Проблемы перевода / Т.Р.Левицкая, А.М.Фитерман. – М.: Международные отношения, 1976. – 205 с.
35. Литвин Ф.А. Многозначность слова в языке и речи / Ф.А Литвин // – М.: Высш. шк., 1984. – 104 с.
36. Майкл Талбот. Голографическая Вселенная / Майкл Тал бот // Перев. с англ. – М., 2005. – 553 с.
37. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику / В.А. Маслова // – 2-е изд. М., 2006. – С. 40-59.
38. Мороз А.А. Реалія як об'єкт лінгвістичного дослідження / А.А. Мороз // – Бердянськ, 1999. – С. 104 – 132.
39. Павлова Е.К. Языковая преемственность в процессе эвфемизации политич. реалий США / Е.К. Павлова // Вест. Моск. Ун-та, 2000. –198 с.
40. Потапенко О.І. Дух. Любов.Творчість / О.І. Потапенко // - К., 2007, С. 87 – 137.

41. Рейман Е.А., Константинова Н.А. Обороты речи английской научной статьи / Е.А.Рейман, Н.А.Константинова. – Л.: Наука, 1978. – 413 с.
42. Репин Б.И. Национально-специфические слова-реалии как особая часть лексики в переводимом произведении / Б.И.Репин // Теоретические и практические вопросы преподавания иностранных языков. – М.: Наука, 1970. – С. 87-98.
43. Реформатский А.А. Введение в языковедение / А.А.Реформатский. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 536 с.
44. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика / Я.И.Рецкер. – М.: Международные отношения, 1974. – 216 с.
45. Россельс В. Перевод и национальное своеобразие подлинника / В. Россельс // Вопросы художественного перевода. – М.: Советский писатель, 1955. – С. 165-169.
46. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика / О.О. Селіванова // Термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. – С. 250 – 258.
47. Селіванова О.О. Сучасні лінгвістичні напрями та проблеми / О.О. Селіванова // – Полтава 2008. – С. 400-420.
48. Соколов Л.Н. О переводе образа образом / Л.Н Соколов // Вопросы художественного перевода. – М.: Советский писатель, 1985. – С. 270-290.
49. Супранская А.В. Принципы передачи безэквивалентной лексики / А.В. Супранская // Великобритания, лингвострановедческий словарь. – М., 1978. – С. 468-476.
50. Супрун А.Е. Исследования по лингвистике текста: Сб. статей / А.Е.Супрун. – Минск: БГУ, 2001. – 307 с.
51. Толстой С.С. Как переводить с английского языка / С.С.Толстой. – М.: Изд-во Ин-та международных отношений, 1960. – 112 с.
52. Томахин Г.Д. Реалии – Американизмы / Г.Д. Томахин // Пособие по страноведению. – М.: Высшая школа, 1988. –923 с.
53. Федоров А.В. Введение в теорию перевода / А.В.Федоров. - М.: Изд-во на иностр. яз., 1958. –182 с.

54. Федоров А.В. Основы общей теории перевода / А.В.Федоров. – М.: Высшая школа, 1983. – 303 с.

55. Чернов Г.К. К вопросу о передаче безэквивалентной лексики при переводе советской публицистики на английский язык / Г.В.Чернов // Московский гос. пед. ин-т иностр. яз. – 1958. – Т. 16. – С.223-255.

56. Шанюк Володимир. “Діаріуш” Афанасія Филиповича як духовний заповіт сучасникам / В. І. Шанюк // Берестецька битва в історії, літературі та мистецтві. - Рівне, 2001. - С. 162 - 168.

57. Шатков, Г. В. Перевод русской безэквивалентной лексики на норвежский язык (на материале норвежских переводов русской общественно-политической литературы) [Текст]: Автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук. - [Москва] : [б. и.], [1952]. - 14 с.

58. Шахова К.А., Баканов А.Г. Заметки о переводе слов-реалий / К.А. Шахова // Теорія і практика перекладу. – К., 1979. – С. 94-108.

59. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика / А.Д. Швейцер /– М.: Воениздат, 1973. – 370 с.

60. Ширяев Е.Н. Описательный перевод среди других приемов передачи безэквивалентной лексики / Е.Н. Ширяев // – Горький, 1989. – 433 с.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Thema von Kulturrealien und ihrer Übersetzung wurde von vielen ukrainischen und ausländischen Wissenschaftlern erforscht. Z. B. von S. I. Wlachow, S.P. Florin, E.M. Wereschtschagin, W.H. Kostomarow, W.S. Vynohradow, A.A. Reformatorskyy, L.K. Latyschew, W.P. Gak, A.M. Woloschyna, T.P. Lewyzka, O.L. Kundsitsch und von anderen.

Nach Florin sind Realien Wörter und Kombinationen von Wörtern, die Objekte und Konzepte bezeichnen, die für das Leben, die Kultur, die soziale und historische Entwicklung einer Nation charakteristisch und in einer anderen nicht üblich sind. Da sie lokale und/oder historische Bezüge haben, gibt es keine genauen Entsprechungen in anderen Sprachen.

Einen großen Beitrag haben zur Forschung von diesem Thema ukrainische Übersetzungswissenschaftler R.P. Soriwtschak, W.I. Karaban. Solche ausländischen Wissenschaftler wie M. Baker, E.W. Breus, N.W. Komisarow, O.D. Schweizer und andere haben auch ihre Aufmerksamkeit diesem Thema geschenkt. Obwohl der Übersetzung von Kulturrealien viel Aufmerksamkeit von Übersetzungswissenschaftlern geschenkt wurde, gibt es in diesem Thema noch Aspekte für die wissenschaftliche Forschung, besonders auf dem Material von schöngeistigen Literatur.

Aktualität dieser Forschung besteht darin, dass das Literaturgenre von Reisetagebüchern und ihre linguistische Spezifik noch nicht genug erforscht ist.

Gerade das Werk von Hermann Keyserling „Ein Reisetagebuch eines Philosophen“ ist an Kenntnissen der Besonderheiten von ausländischen Kulturen überfüllt. Eben die Kulturrealien bereiten die Schwierigkeiten für Übersetzer vor.

Die Übersetzung von Realien erfordert vom Übersetzer sowohl eine sprachliche Kompetenz als auch eine spezielle kulturelle Sachkompetenz.

Es muss – neben dem allgemeinen Ziel, das Lokalkolorit des Ausgangstextes zu bewahren – auf den Stellwert der Realie im zu übersetzenden Text geachtet werden. Der Übersetzer muss also in jedem einzelnen Fall abwägen, wie wichtig die Realienbezeichnung für die Beschreibung der dargestellten Welt oder für die

Figurenbeschreibung ist.

Untersuchungsgegenstand ist Übersetzungsverfahren von Kulturrealien in einem schöngeistigen Werk.

Objekt von der Masterarbeit ist die Besonderheiten der Übersetzung von Kulturrealien im Werk von Hermann Keyserling „Ein Reisetagebuch eines Philosophen“.

Ziel der Masterarbeit besteht in der Untersuchung der Bezeichnung von Kulturrealien und ihrer übersetzerischen Verfahrensweisen, in der Klassifizierung von Kulturrealien.

Im ersten Teil der Masterarbeit wurden theoretische Aspekte des Themas über Kulturrealien und ihre übersetzerischen Verfahrensweisen betrachtet, im zweiten Teil wurden Kulturrealien aus dem Werk von Hermann Keyserling klassifiziert und ihre übersetzerischen Verfahrensweisen untersucht.

Dem Übersetzer stehen mehrere Verfahrensweisen zur Verfügung. Z.B. Direktübernahme -Transliteration, Transkription, Lehnübersetzung, Explikation, Analogieverwendung, Auslassung usw.

Heutzutage gibt es viele Klassifizierungen der Realien. In dieser Arbeit wurde die Klassifizierung von S. Wlachow und S. Florin als grundsätzlich genommen. In der Klassifizierung der Kulturrealien aus dem Werk von Hermann Keyserling überwiegen religiöse Realien, es gibt viele geografische Realien und Antroponyme. Am häufigsten haben Übersetzer solche übersetzerischen Verfahrensweisen benutzt - Transliteration, Transkription.

НІМЕЦЬКОМОВНИЙ ОРИГІНАЛ	УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД
1. Der Metaphysiker verhält sich zum Dichter, wie dieser sich zum Dichter, wie dieser sich zum Schauspieler verhält. [1, с. 6]	Метафізик відноситься до поета, як поет до актора.
2. Mir ist, als schrie diese tote Welt nach Leben; krampfhaft drängt es mich, wie den Dschinn aus der Flasche, die ihn einschloß, aus meinem Körpergehäuse hinaus, zu wachsen, mich auszudehnen, bis daß die Leere ausgefüllt wäre. [1, с. 11]	Мені здається, що цей мертвий світ гучно волає, молить про життя. Це породжує в мені раптовий порив: прагнення звільнитися з моєї тілесної оболонки. Наче тому джину, ув'язненому в пляшці, мені хочеться з неї вирватися, рости, збільшуватися до тих пір, поки не заповниться навколишня порожнеча.
3. Es ist nicht Allah, nicht Jahveh; es ist keiner der historischen Götter, die aus dunklen Anfängen, dank sich häufenden Erbschaften, vom Duodezfürsten zum Himmelsgebieter aufgerückt sind. [1, с. 12]	Це ні Аллах, ні Яхве, ні один з історичних богів – вихідців з темряви прадавніх часів, які завдяки накопиченому спадку своїх попередників, піднялися з дрібних князів на престол повелителів неба.
4. Hier bilden Felslandschaft und Mensch, Sandflächen, Strauchhütten und Geier, Dromedare und die Lasten, die sie tragen, einen einzigen schmetternden Durakkord. [1, с. 15]	Скелястий ландшафт і людина, піщані рівнини, очеретяні хатини і стерв'ятники, дромадери і ноші, які вони носять на спині, утворюють тут єдиний мажорний акорд.
5. Zauberhaft sind die Lanschaftsbilder, die sich wieder und wieder vor dem entzückten Reisenden entrollen, den die Spirale der Bergbahn vom schwülen Colombo zum kühleren Kandy hinaufführt». [1, с. 37]	Дивовижні краєвиди повсякчас розгортаються перед захопленим поглядом мандрівника, який вирушив у поїзду серпантинном гірської залізничної дороги з душного Коломбо до прохолоднішого Канді
6. Ich bin nicht mehr in dem Orient, der von Griechenland über Ägypten, Kleinasien und Persien bis nach Indien und Südchina reicht; ich bin in dem Asien, das in Rußland beginnt und alle Völker des weiten Binnenlandes zu einer großartigen Einheit verknüpft» [1, с. 485]	Я вже не на тому Сході, який ми називаємо словом Orient, що об'єднує в собі Грецію, Єгипет, Малу Азія і Персію геть аж до Індії та Південного Китаю; я в тій Азії, яка починається в Росії та єднає всі народи своїх великих внутрішніх просторів в одне грандіозне ціле.
7. Wie die Mystiker Persiens aus den rohen Suren des Korans sublimen Weisheit herauslassen, wie die Ilias	Як персидські містики черпали з грубуватих сур Корану вищу мудрість, так і Іліада була для греків

<p>den Griechen als Moraltexthuch galt, und die züchtigste Christenheit an den verfänglichsten Stellen ihrer Bibel niemals ein Ärgernis fand, so kann jede Gestalt zum Ausdrucksmittel des Höchsten werden; aber in jeder stellt dieses sich besonders, ausschließlich und einzig dar». [1, c. 805]</p>	<p>збірником повчальних текстів, як християнство, найцотливіша релігія, ніколи не вбачало причину для невдоволення в найбільш неоднозначних історіях Біблії, – так і будь-яка форма може стати засобом для вираження вищого. Проте в кожній формі вище являється як щось особливе, виняткове й єдине.</p>
<p>8. Man muss ihn gelten lassen, wie man den Fakir gelten läßt, den Clown, den Schlangenbändiger». [1, c. 813]</p>	<p>За це його потрібно поважати. Так, поважати так, як ми поважаємо факіра, клоуна, приборкувача змій.</p>
<p>9. Von allen Bäumen, die ich kenne, ruft die Cryptomeria am zwingendsten und stärksten religiöse Assoziationen wach». [1, c. 585]</p>	<p>З усіх відомих мені дерев криптомерія – це дерево, яке найнаполегливіше і найсильніше пробуджує релігійні асоціації.</p>
<p>10. Nicht satt sehen kann ich mich am Flug der Albatrosse, deren uns nun schon sieben das Gleit geben». [1, c. 700]</p>	<p>Я не можу вдосталь намілуватися польотом альбатросів; наш корабель супроводжує вже сім таких птахів.</p>
<p>11. Wenn ich auf die rosiguntertönte Fläche hinausblicke, kann ich immer nur denken: dies ist die Weide der Medusen, der Spielplatz der Delphin». [1, c. 18]</p>	<p>Коли я споглядаю поверхню, яка виблискує рожевим кольором, то думаю лише про те, що ось переді мною простори, де пасуться медузи, де граються дельфіни.</p>
<p>12. Und von dieser Erkenntniss aus erfasse ich erst den ganzen Tiefsinn der indischen Mythe, daß die Vorstufe des Brahmanen der Kschattrya, der Ritter sei: ohne Kampf gibt es keine Erkenntnis; erst wer als Krieger ehrlich gefochten hat, erscheint reif zum Gottesfrieden der Weisheit». [1, c. 775]</p>	<p>Лише тоді, коли мені вдалося це зрозуміти, то можу повністю осягнути глибокий зміст індійських переказів, що кшатрія, ступінь, який передує брахману, є вершник, лицар: без боротьби немає пізнання; лише того, хто з честю боровся, можна вважати зрілим і підготованим до божественно спокійного світу мудрості.</p>
<p>13. Hienieden aber sei eben deshalb inspirierten Gedanken höhere Wirklichkeit zuzusprechen als den Ereignissen, die sie scheinbar widerlegen, denn die Dinge dieser Welt vergehen, der Sinn aber währet ewiglich; und Sagen seinen dichter</p>	<p>Тому в земному світі потрібно признати право на вищу реальність за натхненними думками на відміну від подій, котрі, як нам здається, їх спростовують, оскільки те, що належить цьому світу є тлінним, смисл же вічний; легенди живуть</p>

<p>als alle Geschichte, weil sich der Sinn in ihnen in ewiger Symbolik darstellt, in einer Gestalt, die viele Kalpas überdauert. [1, c. 119]</p>	<p>довше за будь-яку історію, бо вони відображають зміст у вічних символах, у формі, яка переживе багато калъп.</p>
<p>14. Allen ist bekannt, daß die Giganten der Tat, wie Cäsar, Napoleon, Mohammed, Alexander, Peter der Große, sogar Bismarck mehr oder weniger periodisch auftretenden Nervenkrise unterworfen waren, die den Charakter bald von Epilipsie, bald von Wutausbrüchen, bald von Kollapsen oder Weinkrämpfen trugen, doch von jeher als „Abreaktionen“ richtig beurteilt worden sind. [1, c. 450]</p>	<p>Всім відомо, що гіганти діла, такі люди як Цезар, Наполеон, Магомет, Олександр, Петро Великий і навіть Бісмарк, з більш чи менш вираженою періодичністю мали нервові зриви, які проявлялися у формі чи то епілепсії, чи то нападів гніву, чи то нервових колапсів зі слізьми й риданнями, проте здавна їх правильно тлумачать як «реакцію» на щось.</p>
<p>15. Die Psychologien Taines, Ernst Machs, William James, die Weltanschauungen Auguste Comtes, Herbert Spencers, Wilhelm Ostwalds, sogar Bergsons haben alle, eine jede von einer besonderen Seite her, eine bestimmte Wegstrecke entlang und bis zu einem bestimmten Grade der Konsequenz, mit Buddhas Lehren das Wesentliche gemein. [1, c. 283]</p>	<p>Психології Тена, Ернста Маха, Вільяма Джеймса, погляди Огюста Конта, Герберта Спенсера, Вільгельма Оствальда і навіть Бергсона – кожна по-своєму в певній частині і тією чи іншою мірою послідовності схожі з вченням Будди в головному.</p>
<p>16. Auf den Sandbänken lagen, faulen Baumstämmen gleich, Krokodile, von Stelzvögeln bewacht; Kuhreiher und Rohrdommeln weideten unter den Büffeln; Fisch- und Silberreiher standen auf Halbinselvorsprüngen und Baumwipfeln; auf dem Wasser schwammen Scharen von Pelikanen, in den Lüften wiegten sich Weihen und Adler, von denen eine mir ganz unbekannte Art – silberweiß mit dunklen Deckfedern – zu den schönsten aller Raubvögel gehört». [1, c. 75]</p>	<p>На мілині, наче згнилі колоди, вилежувалися крокодили, за якими спостерігали цибаті болотні птахи; єгипетські чаплі й бугаї прогулювалися між буйволами, які паслися; сірі чаплі й великі чепури стояли на височинах півострова і верхівках дерев; на воді плавали зграї пеліканів, в небі ширяли луні й орли, серед яких невідомий мені вид (сріблясто-білий з темним покривним пером) належить до найгарніших хижих птахів</p>
<p>17. Herrlich sehen die nackten Neger</p>	<p>Голі негри прекрасно виглядають.</p>

aus. [1, c. 15]	
18. Das heutige England wird keinen Shakespeare hervorbringen. [1, c. 18]	Теперішня Англія більше не породить нового Шекспіра.
19. Wieder einmal steht Proteus an seiner Grenze, der Indische Ozean kann ihm nicht die Nordsee sein. [1, c. 19]	Вкотре Протей наштовхнувся на перешкоду – Індійський океан не може стати для нього Північним морем.
20. Deswegen sind Geister, die in Hauptstädten ausgebildet wurden – wie dem alten Athen, Florenz, Alexandrien, Rom, Paris –, provinziellen immer überlegen. [1, c. 26]	Тому уми, які вивчилися в столицях (таких як древні Афіни, Флоренція, Олександрія, Рим, Париж), завжди перевершують провінціалів.
21. Der Naturalismus, weil das starke Bewusstsein der Naturprozesse ein Jenseits derselben überflüssig erscheinen lässt; der Buddhismus aus entgegengesetzten Motiven. [1, c. 35]	Натуралізм, оскільки в ньому дуже розвинене усвідомлення процесів, які відбуваються в природі, змушує вважати зайвим наявність чогось потойбічного. Буддизм теж так чинить, але зовсім з інших причин.
22. Und wie ich dann heimkehrte und mich müde niederließ, in kosigem Liegestuhl auf schattigem Balkon, da dachte ich mir: du bist in Paradies. [1, c. 37]	Після того, як я повернувся стомлений додому і розмістився на зручному лежку на тінистому балконі, промайнула думка: «Я в раю!».
23. Mit dieser Erkenntnis fallen denn alle Schwierigkeiten des buddhistischen Nirwana-Gedanken fort. [1, c. 45]	Зрозуміти це – означає покінчити зі всіма труднощами, які пов'язані з буддійською ідеєю Нірвани.
24. Wie beschränkt alle Missionäre! [1, c. 48]	Які обмежені місіонери!
25. Der Brahmanismus hatte wohl eine besondere Lehre ad usum populi entwickelt, aber in dieser fehlten gerade sein Bestes und sein Tiefstes; die Brahmanen hatten sich hochmütig dabei beruhigt, daß die Plebs dieses doch nicht würde würdigen können. [1, c. 51]	Хоча брахманізм теж створив своє особливе вчення ad usum populi, проте в ньому відсутня найкраща і найглибша частина. Брахмани заспокоїлися на тому, що плебс все одно не зможе його достойно оцінити.
26. Der Grundton Birmas ruht auf der Birmanerin, dem unbewußt-selbstbewußten Mädchen. [1, c. 417]	Тон в Бірмі задає бірманка, інстинктивно впевнена в собі дівчина.
27. Seit Ceylon habe ich mich in diese Lebensform nicht mehr versenkt, so ist mein Interesse an ihr wie neu. [1, c. 423]	Після Цейлону я більше не заглиблювався в цю форму життя, тому мій інтерес до неї знову новий.

28. Es kann nicht wahr sein, daß in Canton das Herz Chinas schlägt, wie so häufig behauptet wird. [1, c. 434]	Не може такого бути, щоб Кантон, як не раз я вже про це чув, дійсно був серцем Китаю.
29. Das ist nicht nur die Essenz des Konfuzianismus, das ist mehr, als Konfuzius je geahnt hat, das höchste Ideal menschlichen Strebens überhaupt. [1, c. 440]	Тут не лише суть конфуціанства, тут навіть більше того, про що сам Конфуцій міг здогадуватися, тут виражений найвищий ідеал прагнення людини в цілому.
30. Denn wäre es noch verfehlt, dieser die Vorwürfe zu machen, welche die weiblichen Ausdrucksweise Mallarmes verdient, denn die Ideogramme sind ein Ausdrucksmittel anderer Art als die Worte oder unsere Schrift: sie sind mathematischen Formeln vergleichbar. [1, c. 441]	Відповідно, було б помилкою дорікати китайській писемності тим, чим ми заслужено дорікаємо жіночому способу вираження Малларме, оскільки ідеограми являють собою зовсім інший вид письма: їх можна порівняти з математичними формулами.
31. So fasst die chinesische Hieroglyphenschrift den ganzen Kosmos ein, und damit wird aus der <i>mécanique céleste</i> ein Epigramm. [1, c. 442]	Так китайське ієрографічне письмо охоплює собою весь космос і з <i>mécanique céleste</i> виходить епіграма.
32. Es ist nicht zu glauben, wie beschäftigt die Techniker sind, welche die Dämonen zu besänftigen haben. [1, c. 448]	Важко собі уявити, скільки роботи у техніків, які займаються умилостивленням демонів.
33. Das ist eine der Grundanschauungen der Inder. [1, c. 456]	В індійців – це один з основних принципів.
34. Laotse sagt: Wer sein Licht erkennt, Und dennoch im Dunkel weilt, Der ist das Vorbild der Welt. [1, c. 457]	Лао-цзи каже: «Хто знайшов своє світло, Але досі перебуває в темряві, Той – приклад для світу.
35. Zur Zeit der Siesta unterhalte ich mich damit, im Liao-tschai-tsch-i, den „seltsamen Geschichten aus dem Studierzimmer Zuflucht“ des Pu Sung-ling, des „Letzten der Unsterblichen“ Chinas zu lesen. [1, c. 460]	Під час сіести я розважаю себе читанням «Дивних історій Ляо-чжай-чжина» Пу Сун Ліна, останнього з безсмертних Китаю.
36. So hat sich Christus den „Menschensohn“ genannt und Buddha den „Vollendeten“. [1, c. 472]	Так Христос називав себе «сином людським», а Будда – «досконалим».
37. Auf dem Weg von Peking hierher ward der Zug unversehens von Soldaten angehalten. [1, c. 551]	Дорогою з Пекіну сюди потяг несподівано зупинили солдати.

38. Auf den Ufern des Yang Tse grünt es, wächst es, gedeiht es überall. [1, c. 554]	На берегах річки Янцзи все зеленіє, всюди буяє зелень.
39. Was Konfuzius und Menzius gelehrt, stellt ihr Leben wie selbstverständlich dar. [1, c. 555]	Те, чому навчали Конфуцій і Мен-Цзи відображає їхнє життя як самоочевидне.
40. Ich beginne meinen Aufenthalt in Japan mit einer Fußwanderung durch Yamato, die Proviz des Landes, mit der seine ältesten und heiligsten Erinnerungen verknüpft sind. [1, c. 557]	Своє перебування в Японії я розпочинаю з пішої прогулянки по Ямато, провінції, де все пронизане спогадами про священну старовину.
41. Was Wunder, dass der Japaner viel Sinn für die Naturform besitzt! [1, c. 557]	Диву даєшся, наскільки високо розвинене в японців почуття природньої форми!
42. Welche Ähnlichkeit bestand zwischen den exquisit gebildeten Höflingen, mit ihrer femininen Empfindsamkeit, ihrem zartsinnigen Künstlertum, und den rauhen, männlichen Samurais? [1, c. 621]	Чим були схожі між собою високо освічені придворні, по-жіночому чутливі, витончені, художньо-обдаровані, і грубі, мужні самураї?
43. Im Versailles Ludwig XIV konnte allein der vollendete Höfling unbefangen sein. [1, c. 622]	У Версалі Людовіка XIV лише досконалий придворний міг почуватися невимушено.
44. Ich weile an der heiligsten Stätte des Shinto-Kultes, am Tempel Amaterasu O-Mikamis, der göttlichen Ahnfrau des Kaiserhauses. [1, c. 655]	Я знаходжуся в священному місці для прихильників синтоїзму – біля храму Аматерасю Омікамі, храму збудованого на честь божественної праматері імператорської сім'ї.
45. Im Iyeyasu-Tempel weht ein Geist der Großheit, wie ich solchen seit Peking nicht mehr wehen gespürt. [1, c. 663]	В храмі на честь Ієясу відчувається така велич, яку я не ніде більше не відчував після від'їзду з Пекіну.
46. Das Aquarium zu Honolulu gilt mit Recht als eins der Wunder dieser Welt. [1, c. 702]	Акваріум в Гонолулу по праву вважається одним з чудес світу.
47. Die Hawaiianer haben hier besser gedichtet. [1, c. 707]	Витвір гавайців значно кращий.
48. Der Mythos des Kilauea lautet wie folgt: Pele, eine wunderschöne Maid, hat sich einst in das Feuermeer gestürzt, um einem häßlichen Freier zu entrinnen. [1, c. 707]	В міфі про Кілауеа розповідається про прекрасну дівчину Пеле. Вона кинулася у вогняне море, коли її захотіли видати заміж за потворного чоловіка.
49. Sie hat Kamehameha auf den Thron	Вона звела на трон героя

gebracht, indem sie dessen Feinde im Schwefeldampf erstickte, und nie tut sie Schuldlosen ein Leid. [1, c. 707]	Камегамега, отруївши всіх його ворогів отруйним сірчистим газом. Проте вона ніколи не заподіює шкоди невинним.
50. Wäre es nicht noch viel wunderbarer, wenn Wagner von ungefähr einen Homunkulus zustande brächte, als wenn die Weltschöpfung dem Bericht der Bibel gemäß verlaufen ist? [1, c. 709]	А якби гетівському Вагнеру все ж таки випадково вдалося створити гомункула, чи не було б це більшим чудом, ніж те, що створення світу проходило так, як описано в Біблії?
51. In Adyar, wenn ich mich nicht irre, habe ich mich des längeren über die allgemeinen Beziehungen zwischen Vollendungs- und Fortschrittsleben auseinandergesetzt. [1, c. 727]	Якщо я не помиляюся, то в Адьярі я довго розмірковував про загальні взаємозв'язки між прагненням до досконалості та прагненням до прогресу.
52. Die Luft Kaliforniens muß einen ungeheure Bildungskraft besitzen. [1, c. 745]	Швидше за все, повітря в Каліфорнії має велику творчу силу.
53. Wäre ein Kant, ein Fichte im Orient möglich gewesen? [1, c. 746]	Чи могли б з'явитися на Сході такі філософи, як Кант і Фіхте?
54. Prachtvoll heben sich Roughrides, Indianer und Cowboys vom Hintergrund der wilden Landschaft ab, in der alles so groß und so weit und zu gleich zu einfach ist; geistigere Typen wirken als Kümmerer. [1, c. 752]	Кавалерійці загону «Мужні вершники», індієці та ковбої прекрасні на фоні дикої природи, такого просторого і величного і водночас простого. А от духовні люди здаються тут хирляками.
55. Wie ein Lächeln spielen die zarten, schmelzenden Farben auf dem tiefgefurchten Antlitz des Gran Canon. [1, c. 761]	Ніжні, лагідні фарби, наче посмішка, осявають поборознене зморшками обличчя Великого каньйону.
56. Ich erwidere, daß mir die Schriften der Mormonen allerdings bekannt sind. [1, c. 783]	Я відповів, що в будь-якому разі я досить добре знайомий з творчістю мормонських релігійних письменників.
57. Der Amerikaner setzt sich voraus, daß andere für ihn zu sorgen hätten: dieser Satz resümiert den Vorzug, den die neue Welt vor der alten hat. [1, c. 797]	Американець не вважає, що інші мають про нього турбуватися, – так би я міг коротко сформулювати суть переваги Нового світу над Старим.
58. Der Atman ist schöpferische Spontaneität; wer sich selbstherrlich weiß, wurzelt tiefer in ihm, als wer sich abhängig fühlt. [1, c. 806]	Атман – це творча спонтанність. Той, хто усвідомлює свою владу над собою, укорінений в ньому глибше, ніж той, хто почувається залежним.
59. Chicago ist fürchterlich. [1, c. 809]	Чикаго жахливе.

60. Der Bodhisatva sagt ja zur noch so argen Welt, denn er weiß sich zusammenhängend mit ihr. [1, c. 858]	Бодгісаттва каже світу так, навіть якщо він сповнений зла, оскільки він усвідомлює свій взаємозв'язок з ним.
61. Die Sehnsucht nach Nirwana bedeutet Sehnsucht nach Erlösung aus den Baden der Natur, die allgemeinemenschliche Sehnsucht nach Befreiung, die allen eschatologischen Vorstellungen als Letztes zugrunde liegt. [1, c. 46]	Прагнення Нірвани означає прагнення звільнитися від кайданів матерії, те загально-людське прагнення звільнення, яке зрештою лежить в основі всіх есхатологічних уявлень.
62. In der Stadt, auf der Straße, auf dem Acker mag er damit das Wichtigste wahrzunehmen, ganze Länder sogar, wie Holland und Japan, die dem Menschen ihren Grundcharakter verdanken, im Wesentlichen richtig auffassen. [1, c. 74]	В місті, на дорозі, в полі він може завдяки їм помітити найважливіше, правильно сприймати навіть цілі країни, такі як Нідерланди чи Японія, характер яких в основному визначається людиною.
63. Ich bilde mir etwas darauf ein, daß ich bis heute, obgleich so manche sternklare Nacht zum Himmel aufgeschaut, das „südliche Kreuz“ noch nicht entdeckt habe. [1, c. 74]	Я навіть загордився, що до сьогодні, хоча вже багато разів вглядався в нічне зоряне небо, але так і не натрапив очима на «Південний Хрест».
64. Alle Farben, alle Trachten, alle Typen gewahre ich, vom dunklen Tamylen bis zum weißen Kaschmiri, vom stolzen Radschput bis zum Sanyassi, dessen Haupthaar zu Filz verwachsen ist. [1, c. 96]	Я бачу тут всі кольори, всі різновиди народного вбрання, всі людські типи – від темношкірих тамілів до світлошкірих кашмірців, від гордовитого раджпута до саньясі зі зваленими волоссям на голові, наче повсть.
65. Der Tempel von Madura bei Nacht ruft Vorstellungen des Schreckens in meiner Seele wach. [1, c. 100]	Храм в Мадурі вночі пробуджує в моїй душі страшні уявлення.
66. Und Kali ist die Gattin des Shiva, dem der Tempel von Madura geweiht ist, und Shiva selbst ist, in vielen seiner Aspekte, furchtbar genug... [1, c. 101]	А Калі – дружина Шиви, якому присвячений цей мадурський храм, і сам Шива в багатьох своїх аспектах, лякає...
67. Mann und Weib ehren die Shastras, sollen sich niemals nahen, ohne derweil zu denken, daß Brahma durch sie schafft. [1, c. 102]	Згідно шастр, чоловік і жінка, коли стають одною плоттю, не повинні ніколи забувати про те, що через них творить Брахма.
68. Die meisten sind nicht, was sie sein sollen, Aphrodite ist nicht die	Більшість з них уособлює собою не те, що має уособлювати. Афродіта –

personifizierte Liebe, die Jungfrau Maria nicht die personifizierte Mutterschaft. [1, c. 103]	не персоніфікація любові, Діва Марія – не персоніфікація материнства.
69. Ein Freund, einst ein begnadeter Don Juan, hatte sich zum mustergültigen Ehemann verwandelt. [1, c. 110]	Один мій товариш, раніше успішний Дон Жуан, став зразковим сім'янином.
70. Die großen Epen – das Ramayana, der Mahabharatam – bedeuten den Hindus, was den vertriebenen Juden etwa das Buch der Könige bedeutet hat: die Chronik der Zeiten, daß irdisch groß waren und zugleich mit den Himmlischen täglichen Umgang pflogen. [1, c. 116]	Великі епічні поеми «Рамаяна» і «Махабхарата» означають для індусів приблизно те, що для євреїв у вигнанні означала Книга Царств. Для них це хроніка минулих літ, коли крім земної слави, їм було дароване щоденне спілкування з небесними силами.
71. Hat Krishna wirklich gelebt, dem Arjuna wirklich vor dem Entscheidungskampf die Rede vorgetragen, die heute im Bhagavat-Gita zu lesen steht? [1, c. 119]	Чи дійсно Крішна жив, перед яким Арджуна виступив з промовою на початку вирішальної битви, про що зараз можна прочитати в Бхаґават-гіті?
72. Er erscheint mir als Mahaguru, als großer Lehrer, der mir sachte und freundlich die Wege weist. [1, c. 119]	Я уявляю його в образі махагуру, великого вчителя, який неквапливо і дружелюбно вказує мені шлях.
73. Nur einige nackte Yogis harren noch aus in regungsloser Meditation. [1, c. 120]	Тільки декілька голих йогів сидять нерухомо і медитують.
74. Er ist ein Christ, mithin ein Paria; das erkennen alle auf den ersten Blick. [1, c. 123]	Він – християнин, а тому парія. Це всім помітно з першого погляду.
75. Der Sanyassi, der Yogi, der Rishi ist ohne Kastenvorurteil. [1, c. 125]	Саньясі, йог, ріші вільний від кастових упереджень.
76. Der Pragmatismus ist ja nichts anderes als eine zeitgemäßere Fassung der Weisheit Hajji Ibn Yokhdana. [1, c. 126]	Адже, прагматизм являє собою не що інше, як сучасне осмислення мудрої думки, висловленої арабом Хаджи Ібн Йокданом.
77. Drei große Religionen haben hier nebeneinander ihren Geist dem Gebirge eingegraben: der Hinduismus, der Buddhismus und der Dschainismus, jene strengere Schwester der Buddha-Religion. [1, c. 199]	Три великі релігії пліч-о-пліч вкорінилися духом в цих горах: індуїзм, буддизм і джайнізм – суворіша сестра буддійської релігії.
78. Durch solche Evokation scheint mir Udaipur entstanden, im selben Sinne	Мені здається, що так через уяву виник Удайпур і це відображає суть

wirklich zu sein. [1, c. 204]	його реальності.
79. Im Orient noch heute und im Westen zur Zeit des klassischen Altertums war der entsprechende Frauentyp nur unter Hetären zu finden. [1, c. 206]	На Сході ще досі, а на Заході в античні часи відповідний тип жінок зустрічався лише серед гетер.
80. Wird sich jemand verletzt fühlen dadurch, daß ich die Hätere und die Grand-Dame einem identischen Typus zuzähle? [1, c. 208]	Можливо, комусь видасться образливим те, що я причислюю гетеру і гранд-даму до одного типу жінок.
81. Einde der wenigen Damen der großen Welt, die sich heute dem Typus einer Aspasia nähern, fragte mich einst, ob ich sie untreu hielte? [1, c. 209]	Одна з небагатьох жінок вищого прошарку суспільства, які в наш час наближаються до типу Аспазії, запитала мене якось, чи вважаю я її невірною дружиною?
82. So haben sie einst an dem großen Kriege zwischen Kuru- und Pandusöhnen aufrichtigen Anteil genommen. [1, c. 213]	Одного разу, вони відверто взяли участь у війні між синами Куру і Панду.
83. Sicher gibt es noch Chaldär, Sumerier, Phöniker; nur sind sie nicht leicht zu entdecken...[1, c. 213]	Точно ще є халдеї, шумери, фінікійці, проте їх нелегко знайти...
84. Eben jetzt ziehen die Naga-(Schlangen-) Truppen an mir vorüber: junge Edelleute in grünen enganliegenden Rüstungen, deren Vordermänner während des Marsches einen wilden Schwertertanz aufführen. [1, c. 218]	Ось на моїх очах проходять віська нага (змій): знатна молодь у зелених облягаючих обладунках, передні ряди виконують захоплюючий танець з мечами.
85. Das Leben in Dschaipur verläuft nicht anders, als an den Höfern der Fürsten aus der Heldenzeit, wie es Valmiki im Ramayana geschildert hat. [1, c. 218]	Життя в Джайпурі протікає досі так, як і при дворях князів героїчної епохи, так, як описав Вальмірі в «Рамаяне».
86. Nun bin ich im nördlichen Pendschab, einer völlig neuen Welt vom Standpunkte dessen geurteilt, der nur Indien kannte. [1, c. 223]	Зараз я вже у північному Пенджабі, а це зовсім інший світ, якщо судити про нього з точки зору людини, яка знайома лише з Індією.
87. Mir aber scheint sie nur allzu vertraut: in Lahore sieht es um Weihnachten kaum anders als um die gleiche Zeit im gemäßigten Europa. [1, c. 223]	Мені ж він видається добре знайомим. В Лахорі в різдвяну пору все схоже на те, що можна зустріти в цей же час в Європі з її помірним кліматом.
88. Jedes Gebiet Zentralasiens ist von	Кожна область Центральної Азії

anderen Stämmen bevölkert, von anderer Geschichte und Kultur, hat andere Sitten und Gebräuche; und doch breitet sich heute einige geistige Atmosphäre vom Khaiber bis über den Ural aus. [1, c. 226]	населена народами з різних племен, з іншою історією та культурою, з власними звичаями і традиціями, але сьогодні одна духовна атмосфера поширюється від Кайбера до Уралу, і навіть далі за його межі.
89. Mich ergreift jede bodenlose Schwermut, für die nur der Russe das rechte Wort besitzt: Unynie. [1, c. 226]	Мене охоплює така безмежна туга, для якої лише росіяни мають підходящу назву: унынє.
90. Immerhin ist es reizvoll, zeitweilig inmitten so wilder Gesellen zu leben, wie es diese Afridis sind. [1, c. 229]	Є в цьому своя принада, щоб пожити деякий час серед таких безшабашних душ, як ці афрідії.
91. Es waren die Gewaltnaturen, wie es die Nachkommen eines Dschengis Khan und Timur sein mußten, raffinierte Diplomaten, erfahrene Menschenkenner, und gleichzeitig Weise, Ästheten, Träumer. [1, c. 233]	Це були природжені правителі, такими і мають бути нащадки Чингісхана і Тимура: витончені дипломати, досвідчені знавці людської природи, і водночас, мудреці, естети, мрійники.
92. Je mehr ich vom Islam sehe, desto mehr beeindruckt es mich, wie überlegen dieser Glaube seine Bekenner macht. [1, c. 235]	Чим більше я спостерігаю за ісламом, тим все більше дивуюся, яке відчуття переваги ця релігія надає своїм послідовникам.
93. Benares ist heilig. [1, c. 258]	Бенарес – священне місто.
94. Der einzige zusammenhängende Versuch, den ich wüßte, stammt noch von den alten Indern her: ich meine die dunkle Lehre von den Tattvas. [1, c. 261]	Єдину, наскільки мені відомо, спробу, зв'язно її пояснити, зробили древні індуси: маю на увазі темне вчення про таттви.
95. Herrlich ist es, wenn sich die Sonne über den Horiyont erhebt und die Scharen der Frommen auf den Ghats sich in einiger Gebärde der Anbetung der Lebensspenderin entgegenneigen. [1, c. 261]	Прекрасне видовище, коли над горизонтом сходить Сонце, яке дарує життя, і натовп віруючих на гатах йому поклоняється і підносить свої молитви.
96. Gottnahe zum mindesten, soweit der Weg des Herzens, der Bhakti-Yoga, in Frage kommt. [1, c. 267]	Як шлях серця, який наближає до Бога, можна певною мірою розглянути бхакті-йогу.
97. In Himalayas sind die Veden entstanden, die Upanishads, und noch heute stamme von ihnen alle Inspiration. [1, c. 372]	В Гімалаях виникли Веди і Упанішади, і зі слів людей, тут можна черпати натхнення ще і досі.
98. In diesen Bergwäldern also hausen die Mahatmas, die stillen unbekanntem Übermenschen, welche selbstlos die	Тут, в цих гірських лісах, мешкають тихі невідомі махатми, надлюди, які безкорисно керують ходом історії

geschichte der Menschheit lenken. [1, c. 378]	людства.
99. Des Abends versammeln sich die Tibetaner gern bei Fackelschein zur Mummenschanz. [1, c. 397]	Щовечора тибетці люблять збиратися і, надягнувши маски, влаштовувати танці при світлі факелів.
100. Hat aber Brahma gespielt, als er die Welt erschuf, dann ist die Schöpfung freilich zu loben. [1, c. 397]	Якщо Брахма створив світ граючи, то його творіння гідне найвищих похвал.